

ทัศนคติต่อที่ว่าง: อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้นในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัย

Attitude toward Space: Hidden Identity in Contemporary Asian Vernacular Architecture

ศรีศักดิ์ พัฒนาวาสิน

Srisak Phattanawasin

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Architecture, Thammasat University

บทคัดย่อ

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มีปัจจัยแวดล้อมสำคัญ ๆ ได้แก่ การแพร่กระจายของกระแสโลกาภิวัตน์และระบบบริโภคนิยม อัตราการเพิ่มของประชากรเมือง โลกของระบบข้อมูลข่าวสาร และการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในแต่ละภูมิภาคทั่วทุกมุมโลก รวมถึงกลุ่มประเทศแถบเอเชีย ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลให้เกิดการตื่นตัวในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มรดกทางศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น สำหรับแวดวงสถาปัตยกรรมก็ได้หันมาให้ความสำคัญต่อการพัฒนารูปแบบที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและแนวความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งถ่ายทอดผ่านคุณลักษณะเฉพาะทางรูปทรงและการจัดวางที่ว่างทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้สามารถสอดประสานไปกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ผ่านมานั้นพบว่า ส่วนใหญ่มักเกิดจากการประยุกต์ใช้องค์ประกอบสัญลักษณ์ทางรูปทรงเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ “คุณลักษณะของการจัดวางที่ว่าง” กลับมิได้มีการหยิบยกมาประยุกต์มากนัก ทั้งที่จริงแล้วคุณลักษณะของที่ว่างมีความสัมพันธ์กับรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต เป็นลักษณะสองทางแบบปฏิสัมพันธ์ โดยที่วิถีชีวิตความเป็นอยู่มีส่วนสำคัญในการกำหนดคุณลักษณะของที่ว่าง ขณะเดียวกันคุณลักษณะของที่ว่างก็เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตด้วยเช่นกัน

บทความนี้เป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อสังเกตการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดและทัศนคติต่อที่ว่าง ซึ่งถ่ายทอดผ่านคุณลักษณะของที่ว่างบางประการที่น่าสนใจ อันได้แก่ การจัดลำดับของที่ว่าง การเชื่อมต่อของที่ว่าง การปิดล้อมของที่ว่าง รวมถึงคุณลักษณะเฉพาะของมุมมองและแสงสว่างต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรม โดยศึกษาเปรียบเทียบร่วมกับกรณีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในกลุ่มประเทศแถบเอเชียที่ได้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของที่ว่างกับรูปแบบการดำเนินชีวิต คุณลักษณะเฉพาะของที่ว่างเหล่านี้อาจเปรียบเสมือน “อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้น” อยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น บทความนี้จึงได้แสดงถึงความสำคัญของการพิจารณาคุณลักษณะของที่ว่าง ซึ่งสามารถนำไปสู่แนวทางหนึ่งในการพัฒนารูปแบบและแนวความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัยให้ต่อเนื่องไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทโดยรอบ

Abstract

In the past two decades, significant contextual factors such as the spread of globalization and consumerism, the growth of rapid urbanization, the flux of information technology, and the increase of tourism industry have inevitably evoked the awareness of cultural identity, traditional heritage, and indigenous wisdom in the Asian countries. Also the role of architecture in place-making and in the quest for localization ideology has been

extensively debated. It is crucial to examine how the vernacular archetypes--manifestations of formal characteristic and spatial organization--can be reinterpreted and suitably applied to the contemporary social and cultural context. The adaptation of iconographic elements has been mostly seen in the developments of architectural transformation. However, the 'quality of spatial organization' seems to be ignored and hardly be addressed in contemporary buildings, though this quality reflects the social and cultural values and lifestyles.

This article employs collective observations of attitude toward space via spatial qualities such as hierarchy, transition, enclosure, viewing, as well as lighting. By comparing case studies of contemporary Asian architecture, this review focuses on the above spatial qualities as the 'hidden identity' in vernacular way of life. This would reinforce the valuable identity in the course of the interacting cultures of Asian societies in transition. It might also be an invigorating approach toward the typological and ideological development of contemporary Asian vernacular architecture in the contextual changes.

คำสำคัญ (Keywords)

ทัศนคติ* (Attitude)

ที่ว่าง (Space)

อัตลักษณ์ (Identity)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในเอเชีย (Contemporary Vernacular Architecture in Asia)

* หมายเหตุ: คำว่า "ทัศนคติ" ในบทความนี้มีความหมายในเชิงอัตวิสัย (subjective) ที่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ หรือการพิจารณาของตัวผู้รับรู้ ได้แก่ บุคคล กลุ่มบุคคลหรือสังคมที่มีลักษณะร่วมคล้ายคลึงกัน โดยในที่นี้ได้นำมาสะท้อนเปรียบเทียบกับคำว่า "อัตลักษณ์" (identity) ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกันทั้งทางปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รวมถึงสถาปัตยกรรม

บทนำ: เสาะหาความเป็นอัตลักษณ์

Introduction: Seeking the Identity

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มีปัจจัยแวดล้อมสำคัญ ๆ ได้แก่ การแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์และระบบบริโภคนิยม อัตราการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องของประชากรเมือง การขยายตัวของโลกระบบข้อมูลข่าวสารและธุรกิจท่องเที่ยวในแต่ละภูมิภาคทั่วทุกมุมโลก รวมถึงในกลุ่มประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเข้ามาท้าทายระบบที่เคยเป็นอยู่เดิมให้มีการเปลี่ยนแปลง และยังส่งผลกระทบต่อวงศิลปะวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมทั้งทางสถาปัตยกรรม อันทำให้เกิดประเด็นที่น่าสนใจตามมา โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าด้วยความขัดแย้งกันระหว่าง 2 ขั้วตรงข้าม ได้แก่ ความเก่ากับความใหม่ ความเป็นประเพณีนิยมกับความเป็นสมัยใหม่ หรือความเป็นตะวันออกกับความเป็นตะวันตก

ผลพวงที่ตามมา คือ การตื่นตัวในการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ มรดกทางวัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น และการกลับไปมองถึงสิ่งที่มีคุณค่าในอดีต หรือรากเหง้าของแต่ละท้องถิ่น เพื่อทัดทานกับการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์และปัจจัยอื่น ๆ ดังกล่าว ในส่วนของสถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกัน ได้มีการหยิบยกประเด็นเรื่องลักษณะเฉพาะตัว ความเป็นเอกลักษณ์ หรือ “อัตลักษณ์” ของสถาปัตยกรรมในแต่ละท้องถิ่น แต่ละชาติขึ้นมาพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศเอเชีย กระแสความคิดนี้เกี่ยวเนื่องกับความคิดภายใต้วาทกรรมอย่าง “แนวคิดวิภูติเชิงภูมิภาคนิยม” (Critical Regionalism) ของเคนเนธ แฟรมตัน (Kenneth Frampton) [1] นักทฤษฎีสถาปัตยกรรมที่ออกมาประกาศให้แนวคิดนี้เป็นเสมือนยุทธวิธีต่อต้านการแพร่กระจายของอารยธรรมสากล (universal civilization) ที่มาพร้อม ๆ กับระบบทุนนิยม (capitalism) เช่นเดียวกับที่พอล ริคคอเออร์ (Paul Ricoeur) [2] นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่ตั้งคำถามเชิงปฏิทรรศน์ (paradox) ไว้ว่า “ทำอย่างไรเราจึงสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่ทันสมัย

พร้อม ๆ กับการอยู่ร่วมกับรากเหง้าดั้งเดิมได้?” เขายังได้เสนอแนวทางที่จะยับยั้งการไหลของวัฒนธรรมในอนาคต ด้วยการมีศักยภาพที่จะสามารถสร้างรูปแบบวัฒนธรรมของตนเองให้ชัดเจน และเข้มแข็งพอสำหรับการปรับตัวให้เข้ากับภาวะการแทรกแซงของอิทธิพลทางวัฒนธรรมและอารยธรรมภายนอกได้อย่างเหมาะสม

แฟรมตันได้อธิบายเสริมว่า แนวคิดเชิงภูมิภาคนิยม (regionalism) ที่เน้นความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของภูมิภาคนี้เป็นการพยายามรื้อสร้าง (deconstruct) แนวความคิดโมเดิร์น (modernism) ทั้งในด้านของคุณค่า (values) และภาพลักษณ์ (image) อันถือเป็นแก่นสารของวัฒนธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็อาจเป็นการบิดเบือนรูปแบบหรือแบบแผนดั้งเดิมที่สืบทอดมายาวนานให้ผิดแปลกออกไป หากการศึกษาวិเคราะห์ข้อมูลถึงอดีตความเป็นมาทางประวัติศาสตร์กระทำอย่างเพียงผิวเผิน อาจเป็นเหตุให้เกิดการสร้างภาพลวงของวัฒนธรรม และทำให้ “วัฒนธรรม” กลายเป็นเพียงเครื่องมือหรือสินค้าชนิดหนึ่งของการบริโภคนิยม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดกระแสการให้ความสนใจต่อการพัฒนารูปแบบวัฒนธรรมที่สอดคล้องประสานกันของแต่ละสังคม โดยพยายามที่จะกลับมาให้ความหมาย (reinterpret) และประยุกต์ (apply) รูปแบบแนวความคิด และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีรากฐานอันยาวนานให้เข้ากับสภาพแวดล้อมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม อันทำให้เป็นที่มาของการศึกษาความเป็นพื้นถิ่นร่วมสมัย (contemporary vernacular) ในงานสถาปัตยกรรม ซึ่งพิจารณาถึงปัจจัยของสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศของที่ตั้งเป็นหลัก และในขณะเดียวกันก็พยายามขัดเกลารูปแบบ ลักษณะ กฎเกณฑ์เชิงสัญลักษณ์ให้กลายเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับความเป็นจริงในปัจจุบัน และสอดคล้องสานไปกับการท้าทายการขยายตัวของสังคมและเศรษฐกิจโลก

ก่อนที่จะพิจารณาถึงความเป็นพื้นถิ่นร่วมสมัย เราควรหันกลับมามองถึงที่มาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) เสียก่อน ซึ่งจุดกำเนิดนั้นน่าจะมาจากปัจจัยพื้นฐาน 2 ประการคือ ลักษณะกายภาพทาง

ธรรมชาติและรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรม แม้ว่าระบบโครงสร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแต่เดิมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นจากมือของสถาปนิก แต่ก็ให้บทเรียนมากมายแก่สถาปนิกรุ่นหลัง จะเห็นได้ว่าผลผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เกิดจากการสะสมความเชื่อทั้งทางศาสนาและระบบจักรวาล โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมและการเมือง สุนทรียภาพทางความงาม และแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างกับเวลา ดังนั้นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรือนพักอาศัย อาคารสาธารณะ และสถานที่ชุมชนต่าง ๆ ตลอดจนเส้นทางการสัญจรนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไข รูปแบบของการดำรงชีวิต และการจัดระเบียบทางสังคมของแต่ละท้องถิ่นที่ต่างกันออกไป แม้แต่ในท้องถิ่นที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน หากแต่ความเชื่อถือบางประการที่ต่างกันก็ส่งผลให้เอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไปได้อีก

สิ่งปลูกสร้างและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นอันเป็นผลของการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตนั้น ล้วนสื่อความหมายที่แสดงเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ให้ปรากฏได้เด่นชัดกว่าสิ่งอื่น ขบวนการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ ได้ดำเนินมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานปี ผ่านการลองผิดลองถูก เพื่อสร้างเป็นรูปแบบหรือระบบการก่อสร้างที่เหมาะสม สิ่งเหล่านี้สะท้อนออกมาทางองค์ประกอบของสถาปัตยกรรม ทั้งในคุณลักษณะเฉพาะทางรูปทรง (form) และการจัดวางที่ว่าง (spatial organization)

ดังนั้น การที่จะรักษาและประยุกต์ใช้ลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนา รูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมปัจจุบันและให้มีความเป็นพื้นถิ่นร่วมสมัยนั้น จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทั้งสองดังกล่าวควบคู่กันไป แต่โดยส่วนใหญ่แล้วเรามักจะเห็นวิธีการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมโดยมุ่งประเด็นไปที่ การใช้องค์ประกอบทางสัญลักษณ์ (iconographic element) ในรูปทรงของสถาปัตยกรรมนั้น ๆ มาประยุกต์ให้เข้ากันกับประโยชน์ใช้สอยใหม่ การใช้วัสดุ

และเทคโนโลยีการก่อสร้างปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การใส่หลังคาทรงไทยลงบนยอดตึก การใช้หลังคารูปทรงจั่วกับด้านหน้าของอาคาร การใช้กาแลติคบนหน้าตึกแถว หรือการสร้างศาลาไทยในโรงอาคาร เป็นต้น ซึ่งเป็นการประดับประดาของสัญลักษณ์ทางรูปทรงเพียงอย่างเดียว หากแต่ส่วนสำคัญอีกส่วนคือ “คุณลักษณะเฉพาะของที่ว่าง” กลับมิได้มีการหยิบยกมาประยุกต์มากนัก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะลักษณะการรับรู้ของที่ว่าง ที่ดูเหมือนจะสัมผัสได้ยากกว่า การรับรู้เกี่ยวกับรูปทรง ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับเรื่อง “ที่ว่าง” ไม่ได้มีบทบาทในการพัฒนารูปแบบเฉพาะหรืออัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมเท่าที่ควร ทั้งที่จริงแล้วคุณลักษณะของที่ว่างมีความสัมพันธ์กับรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตเป็นลักษณะสองทางแบบปฏิสัมพันธ์ โดยที่วิถีชีวิตความเป็นอยู่มีส่วนสำคัญในการกำหนดคุณลักษณะของที่ว่าง ขณะเดียวกันคุณลักษณะของที่ว่างก็เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตด้วยเช่นกัน (ในขณะที่องค์ประกอบของรูปทรงเชิงสัญลักษณ์กลับถูกจำกัดด้วยปัจจัยเวลามากกว่า)

บทความนี้จึงเป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อสังเกตการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดและทัศนคติต่อที่ว่าง ซึ่งถ่ายทอดผ่านทางคุณลักษณะเฉพาะของที่ว่างบางประการที่น่าสนใจ อันได้แก่ การจัดลำดับของที่ว่าง การเชื่อมต่อของที่ว่าง การปิดล้อมของที่ว่าง รวมถึงคุณลักษณะเฉพาะของมุมมองและแสงสว่างที่มีผลต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรม โดยศึกษาเปรียบเทียบร่วมกับกรณีตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในกลุ่มประเทศแถบเอเชียที่ได้สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของที่ว่างกับรูปแบบการดำเนินชีวิต คุณลักษณะเฉพาะของที่ว่างเหล่านี้อาจเปรียบเสมือน “อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้น” อยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น บทความนี้จึงได้แสดงถึงความสำคัญของการพิจารณาคุณลักษณะของที่ว่าง ซึ่งสามารถนำไปสู่แนวทางหนึ่งในการพัฒนารูปแบบ และแนวความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัยให้ต่อเนื่องไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบริบทโดยรอบ

การจัดวางที่ว่างกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม Spatial Organization as Reflection of Cultural Change

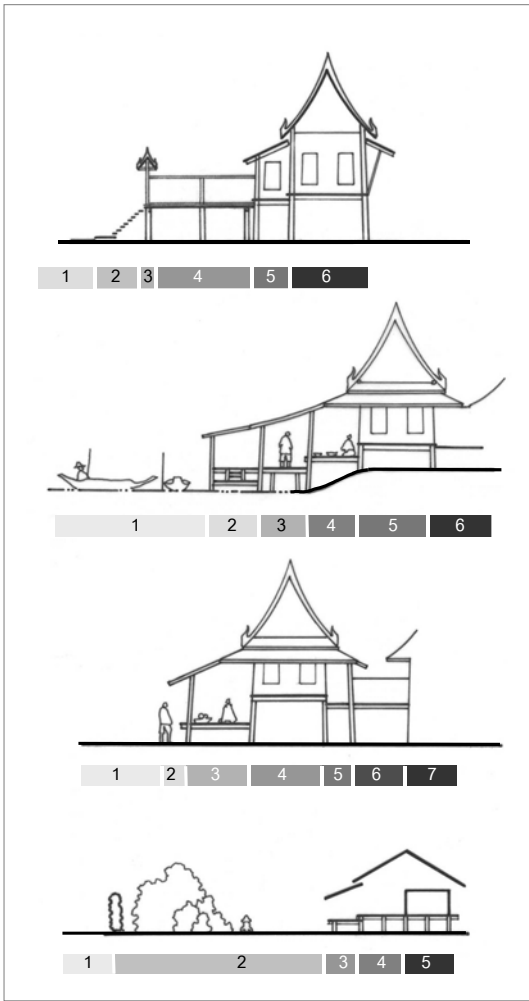
เมื่อพูดถึงที่ว่างในทางสถาปัตยกรรม เรามักจะหมายถึงการกำหนดขอบเขตของที่ว่างหรือการจัดวางที่ว่างเพื่อประโยชน์ใช้สอยทางสถาปัตยกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการทางกายภาพและทางสุนทรียภาพ การเชื่อมต่อระหว่างประโยชน์ใช้สอยนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวถ่ายเทของที่ว่าง ซึ่งอาจจะเชื่อมต่อกันระหว่างภายในกับภายนอกภายในกับภายใน หรือภายนอกกับภายนอกด้วยตัวเอง ทำให้สามารถรับรู้ถึงการจัดวางที่ว่างทางสถาปัตยกรรมในขณะที่เราเคลื่อนไหวผ่านเข้าไปในที่ว่างด้วยกิจกรรมที่แตกต่างกันไป โดยผ่านทางสายตาประสาทสัมผัสต่าง ๆ ตั้งแต่การมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น จนถึงการสัมผัส โดยทั่วไปแล้วคุณลักษณะของที่ว่างแต่ละแห่งได้รับการออกแบบ จัดวาง หรือกำหนดให้เรารู้ถึงการเคลื่อนไหวได้มากน้อยแตกต่างกัน ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ที่ว่างหยุดนิ่ง (static space) ได้แก่ พื้นที่ที่เราสามารถหยุดหรือทำกิจกรรม เช่น พื้นที่ห้องรับแขก ห้องนอน หรือในที่สาธารณะ อย่างเช่น ห้องเรียน ห้องประชุม ตลาด และอีกลักษณะ คือ ที่ว่างที่เคลื่อนไหว (dynamic space) เป็นที่ว่างตัวกลางซึ่งเชื่อมต่อความสัมพันธ์ของที่ว่างทางสถาปัตยกรรม และเป็นตัวกลางแบ่งแยกความต่อเนื่องของที่ว่างและประโยชน์ใช้สอย ที่ว่างลักษณะนี้มีตัวแปรสำคัญคือ “มิติของเวลา” (temporal dimension) เข้ามาเกี่ยวข้อง

ที่ว่างที่เคลื่อนไหวนี้อาจแบ่งย่อยออกได้เป็น ที่ว่างในการสัญจร (circulation space) และที่ว่างเชื่อมต่อ (transitional space) ระหว่างกิจกรรมการใช้สอยต่าง ๆ เส้นทางการสัญจรและการเชื่อมต่อนี้จะเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะและความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างหยุดนิ่งในแต่ละแห่ง ให้เป็นไปตามลำดับของการใช้งานและการให้ลำดับความสำคัญ (hierarchy) ที่ต่างกันออกไป เช่น ส่วนที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว (private zone) ส่วนที่เป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัว (semi-private zone) ส่วนที่เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (semi-public zone) และส่วนที่เป็นพื้นที่สาธารณะ (public zone)

จะเห็นว่า การแบ่งลักษณะของที่ว่างดังกล่าวจะสัมพันธ์กับรูปแบบการดำเนินชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม รวมถึงโครงสร้างของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ เราจะได้จากการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์ของเอ็ดเวิร์ด ที.ฮอลล์ (Edward T. Hall) [3] ที่ได้อธิบายถึง “ที่เว้นว่างส่วนบุคคล” (personal space) โดยแบ่งระยะห่างระหว่างบุคคลที่สัมพันธ์กับลักษณะของการกระทำต่อกัน ออกเป็น 4 ระยะด้วยกัน ได้แก่ ระยะใกล้ชิด (intimate distance) มีระยะห่างระหว่าง 0 ถึง 0.45 เมตร ระยะส่วนบุคคล (personal distance) มีระยะห่างระหว่าง 0.45 ถึง 1.20 เมตร ระยะสังคม (social distance) มีระยะห่างระหว่าง 1.20 ถึง 3.60 เมตร และระยะสาธารณะ (public distance) มีระยะห่างระหว่าง 3.60 ถึง 7.50 เมตรขึ้นไป

อย่างไรก็ตาม ที่เว้นว่างส่วนบุคคลดังกล่าวอาจแตกต่างกันไปได้ตามแต่ละวัฒนธรรมซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดขอบเขตที่ว่างในงานสถาปัตยกรรมนั้น ๆ ที่เว้นว่างส่วนบุคคลในสังคมหนึ่งจึงอาจเปลี่ยนไปเมื่อสังคมนั้นได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น

การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการจัดวางที่ว่างทางสถาปัตยกรรมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมนี้ จะสะท้อนถึงการพัฒนารูปแบบแนวความคิดของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นร่วมสมัย แม้ว่าคุณลักษณะเฉพาะของที่ว่างดังกล่าวอาจจะไม่ได้แสดงออกมาในรูปแบบทางกายภาพที่ชัดเจนเหมือนกับคุณลักษณะทางรูปทรงก็ตาม แต่คุณลักษณะของที่ว่างนี้ได้เจริญรอยตามรูปแบบทางสังคมวัฒนธรรม ตามที่โยชิโนบุ อชิฮาระ (Yoshinobu Ashihara) [4] สถาปนิกและนักทฤษฎีสถาปัตยกรรมชาวญี่ปุ่นได้ค้นพบ “ระบบที่ซ่อนเร้น (Hidden Order)” ในความเป็นพื้นที่ญี่ปุ่นของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในญี่ปุ่น ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไปในกรณีตัวอย่าง ในบทความนี้จึงได้ศึกษาทัศนคติต่อที่ว่างทางสถาปัตยกรรมผ่านคุณลักษณะของที่ว่างบางประการ ดังต่อไปนี้

รูป 1.1 แสดงการจัดลำดับของที่ว่างในเรือนไทยพื้นถิ่นภาคกลาง

รูป 1.2 แสดงการจัดลำดับของที่ว่างในเรือนร้านค้าพื้นถิ่นริมน้ำ

รูป 1.3 แสดงการจัดลำดับของที่ว่างในเรือนร้านค้าพื้นถิ่นริมทางเดิน

รูป 1.4 แสดงการจัดลำดับของที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นญี่ปุ่น

โดยทั้งหมดใช้ตัวเลขที่ลำดับจากน้อยไปมากของที่ว่างจากภายนอกสู่ภายใน

1. คุณลักษณะของการจัดลำดับที่ว่าง (Quality of Spatial Hierarchy)
2. คุณลักษณะของการเชื่อมต่อในที่ว่าง (Quality of Spatial Transition)
3. คุณลักษณะของที่ว่างปิดล้อม (Quality of Enclosed Space)
4. คุณลักษณะของมุมมอง (Quality of View)
5. คุณลักษณะของแสงสว่าง (Quality of Light)

1. คุณลักษณะของการจัดลำดับที่ว่าง (Quality of Spatial Hierarchy)

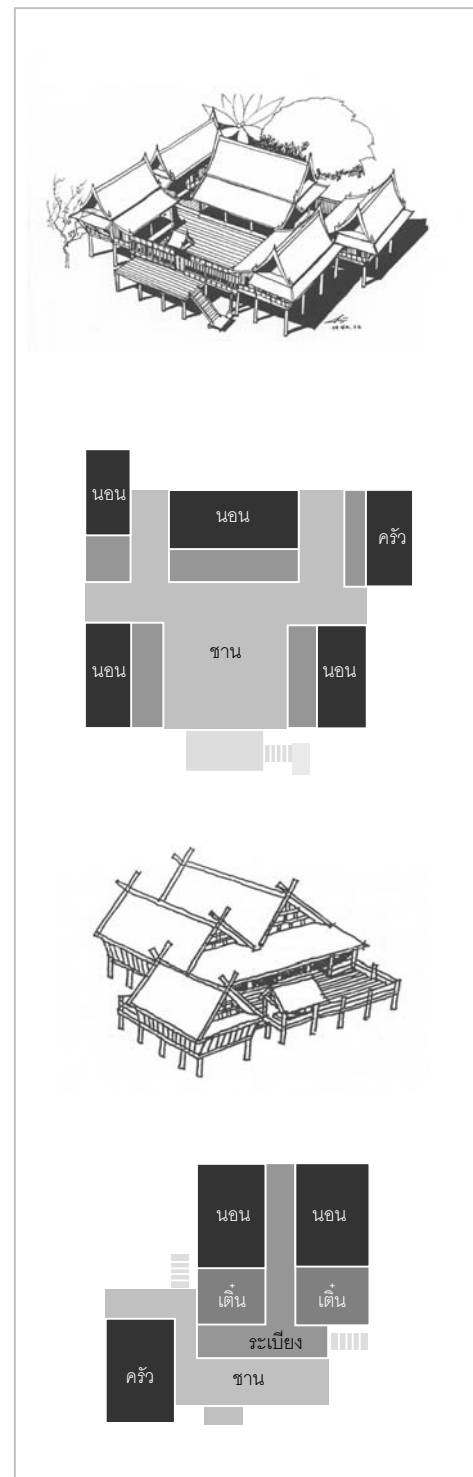
โดยปกติแล้วลักษณะชีวิตความเป็นอยู่แบบพื้นถิ่นของแต่ละชนชาติมักมีความสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการจัดลำดับที่ว่าง ยกตัวอย่างเช่น ความเป็นอยู่แบบพื้นถิ่นของชาวไทยส่วนใหญ่ซึ่งมีรากฐานมาจากเกษตรกรรม ผู้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันในลักษณะพึ่งพาอาศัย รูปแบบของครอบครัวจึงเป็นลักษณะแบบครอบครัวขยาย ก่อปรกับสภาวะอากาศที่ร้อน-ชื้น ส่งผลให้เกิดการจัดวางเรือนไทยพื้นถิ่นในลักษณะกลุ่มเรือนโดยมีศาลากลางเชื่อมต่องานระหว่างส่วนใช้สอยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นซุ้มประตู ระเบียง เรือนครัว และเรือนนอน จะเห็นว่าการจัดวางผังของเรือนไทยนี้มีการแบ่งแยกความเป็นส่วนตัวกับความเป็นสาธารณะอย่างเห็นชัดเป็นส่วนโดยเริ่มจากการจัดลำดับความสำคัญจากที่ว่างภายในสู่ที่ว่างภายนอกซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในแต่ละจังหวะของการเคลื่อนที่จากที่ว่างหนึ่งไปยังอีกที่ว่างหนึ่งได้มีการกำหนดไว้ให้เหมาะสมกับกิจกรรมและประเภทของผู้ใช้สอย ตัวอย่างเช่น ลักษณะการเปลี่ยนระดับเพื่อบ่งบอกถึงการเปลี่ยนกิจกรรม ประโยชน์ใช้สอย และทัศนวิสัย อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสำคัญแก่พื้นที่ในด้านจิตวิทยาอีกด้วย

จากรูป 1.1-1.4 แสดงการเปรียบเทียบการจัดลำดับของที่ว่างในแต่ละเรือนพื้นถิ่น ที่ไล่ลำดับจากที่ว่างภายนอกสู่ที่ว่างภายในโดยเรียงลำดับตามหมายเลขจากน้อยไปมาก จะเห็นได้ว่าลักษณะของการเปลี่ยนระดับของที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นต่างก็มีความละเอียดอ่อน และเป็นการค่อย ๆ ปรับความรู้สึกของผู้ใช้สอย ไม่ให้เปลี่ยนแปลงรวดเร็วจนเกินไป

การจัดลำดับของที่ว่างดังกล่าว นอกจากจะพิจารณาความสัมพันธ์จากในรูปตัดดั่งตัวอย่างข้างต้นแล้ว เรายังสามารถพิจารณาได้จากลักษณะของผังพื้นที่เช่นกัน ด้วยการไล่ระดับความสำคัญของที่ว่างแต่ละส่วนตามลำดับความเข้มข้น (รูป 2.2 และ 2.4)

เรือนไทยภาคเหนือ อย่างเรือนกาแลก็มีลักษณะการจัดลำดับของที่ว่างใกล้เคียงกัน แตกต่างกันตรงที่เรือนกาแลเพิ่มบริเวณเปิดโล่งได้ขยายคาที่เรียกว่า “เต็น” เพื่อเชื่อมระหว่างระเบียบกับห้องนอน บริเวณเต็นนี้ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ สำหรับต้อนรับแขก พักผ่อน และยังใช้นอนสำหรับแขกที่มาเยี่ยมเยียนด้วย การลำดับที่ว่างเริ่มจากที่ว่างบริเวณบันไดได้หลังคาไปยังระเบียบได้ขยายคาต่อเนื่องไปยังนอกชาน ครัวไฟ กลับเข้ามายังบริเวณเต็น และเข้าสู่ที่ว่างปิดล้อมภายในนั่นคือ ห้องนอนในที่สุด

ในการศึกษาเรื่องของมวลและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของเรือนพื้นถิ่นไทย โดย อรศิริ ปาณินท์ [5] ได้กล่าวถึงการจัดลำดับที่ว่างโดยแยกตามมิติที่ว่างออกเป็น 3 ประเภท คือ ที่ว่างปิด ที่ว่างเปิดได้หลังคาคลุม และ ที่ว่างเปิดโล่ง แสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกการใช้สอยของที่ว่างด้วยองค์ประกอบพื้น ฝ้าได้หลังคาและฝาเรือน รวมถึงมิติทางความเชื่อและประเพณีสำหรับในบางท้องถิ่นอีกด้วย

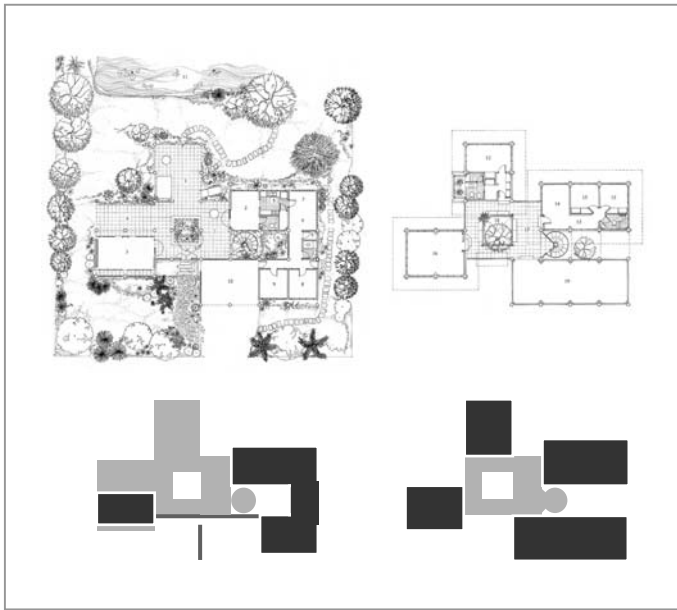
รูป 2.1 ทศนิยมภาพเรือนไทยภาคกลาง

จ. พระนครศรีอยุธยา

รูป 2.2 แปลนแสดงการจัดลำดับที่ว่างในผังพื้นที่ของเรือนไทยภาคกลาง จ. พระนครศรีอยุธยา

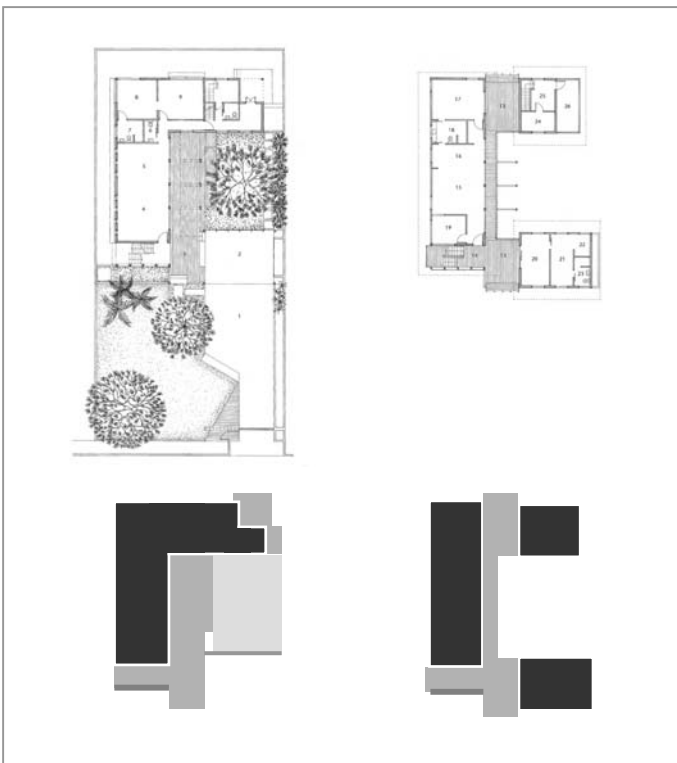
รูป 2.3 ทศนิยมภาพเรือนกาแล

รูป 2.4 แปลนแสดงการจัดลำดับที่ว่างในผังพื้นที่ของเรือนกาแล

รูป 3.1 ผังพื้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ของบ้านสถาปนิก บุญญวัฒน์-มุสดี ทิพทัส

หากเราจะเปรียบเทียบลักษณะการจัดลำดับของ ที่ว่างในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับในปัจจุบัน จะพบว่าคุณ- ลักษณะดังกล่าวจะเริ่มหายไป เนื่องจากกิจกรรมการใช้สอย และการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป การแทนที่ด้วยการใช้ ที่ว่างในเนื้อที่จำกัด ไม่ว่าจะเป็นอาคารตึกแถว ทาวน์เฮาส์ หรือแม้แต่ในบ้านจัดสรรต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ยังมีกรณีตัว- อย่างโครงการที่พักอาศัยซึ่งพยายามประยุกต์คุณลักษณะ ของการจัดลำดับที่ว่างตามความสำคัญโดยมีแกนโล่งตรง กลางเชื่อมต่อส่วนใช้สอยต่าง ๆ ที่ล้อมรอบในลักษณะกลุ่ม เรือน เช่น กรณีบ้านสถาปนิก บุญญวัฒน์-มุสดี ทิพทัส บ้านสถาปนิก กรรณิการ์ รัตนปรีดากุล และบ้านสถาปนิก มาณพ ภาคอินทรีย์ เป็นต้น

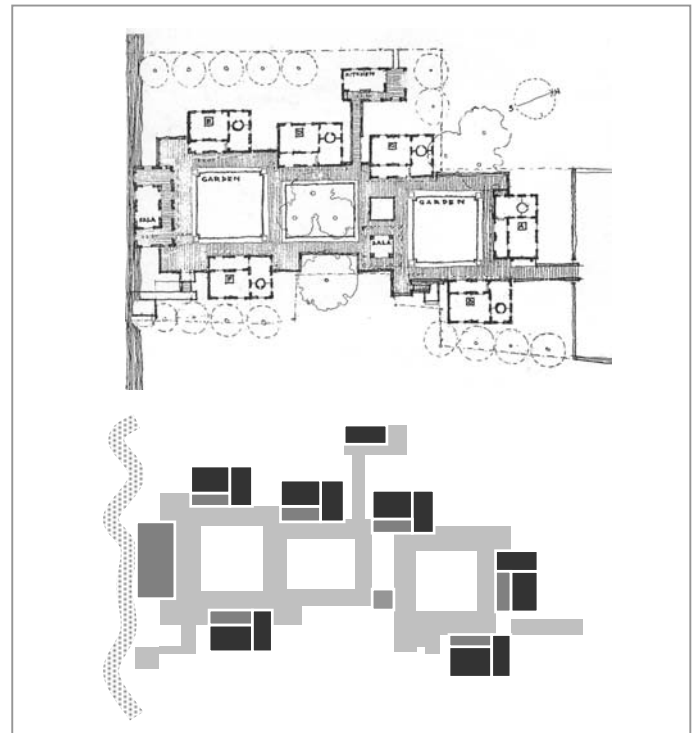

รูป 3.2 ผังพื้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ของบ้านสถาปนิก กรรณิการ์ รัตนปรีดากุล

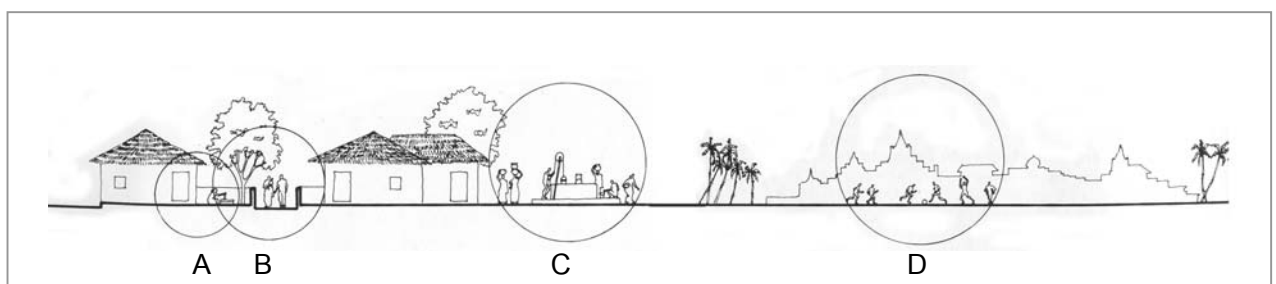
นอกเหนือจากพิจารณาการจัดลำดับของที่ว่างตามความสำคัญในระดับสถาปัตยกรรมแล้ว เราควรมองในด้านความสัมพันธ์ระดับชุมชนด้วย ตามที่ชาร์ลส์ คอร์เรีย (Charles Correa) [6] สถาปนิกชาวอินเดียได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับระบบการจัดลำดับที่ว่างในชุมชนชาวอินเดีย โดยแบ่งออกเป็น 4 ระดับด้วยกัน (รูป 4)

- ระดับ A - ที่ว่างระดับส่วนตัว เป็นที่ว่างสำหรับการใช้สอยภายในครอบครัว เช่น ลานโล่งภายในสำหรับปรุงอาหาร พักผ่อน หรือเก็บข้าวของเครื่องใช้ เป็นต้น
- ระดับ B - ที่ว่างระดับติดต่อ เป็นพื้นที่สำหรับใช้พบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียง เช่น บริเวณธรณีประตู ที่ซึ่งเด็ก ๆ สามารถวิ่งเล่นหน้าบ้านในขณะที่พ่อแม่พูดคุยกับเพื่อนบ้าน
- ระดับ C - ที่ว่างระดับชุมชน เป็นที่รวมของคนในชุมชน เช่น บริเวณบ่อน้ำของหมู่บ้าน
- ระดับ D - ที่ว่างระดับเมือง เป็นที่ว่างขนาดใหญ่ที่ชุมนุมของคนทั้งเมือง เช่น บริเวณที่อาบน้ำสาธารณะหรือสนามฟุตบอลกลางแจ้ง

ในแต่ละสังคม จำนวนของการแบ่งลำดับและลักษณะของแต่ละที่ว่างนี้อาจแตกต่างกัน ตามแต่สภาพภูมิอากาศ สภาพเศรษฐกิจ และรูปแบบสังคมวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ที่อาบน้ำสาธารณะของสังคมอินเดียซึ่งเป็นที่รวมของคนทั้งหมู่บ้าน อาจเปรียบเทียบกับลานชุมนุมในวัดของสังคมไทย เป็นต้น

รูป 3.3 ผังพื้นที่ชั้นที่ 1 ของบ้านสถาปนิก มาณพ ภาคอินทรีย์

รูป 4 การจัดลำดับของที่ว่างในชุมชนอินเดีย

2. คุณลักษณะของการเชื่อมต่อในที่ว่าง (Quality of Spatial Transition)

ดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้วเกี่ยวกับการเชื่อมต่อของ ที่ว่าง ซึ่งสามารถพิจารณาได้ทั้งการเชื่อมต่อระหว่างภายนอกกับภายใน ภายในกับภายใน และภายนอกกับภายนอกด้วยกันเองนั้น ที่ว่างที่มีความสำคัญที่สุดน่าจะเป็นที่ว่างบริเวณทางเข้าซึ่งจัดได้ว่าเป็นเส้นแบ่งอาณาเขตระหว่างภายนอกและภายใน กิจกรรม ณ ช่วงเวลานั้นเปรียบเป็นการปรับความรู้สึกของผู้ใช้ผ่านที่ว่างสาธารณะเข้าสู่ที่ว่างส่วนบุคคล โยชิโนบุ อชิฮาระ [7] ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเส้นแบ่งอาณาเขตนี้ได้ที่น่าสนใจด้วยการยกตัวอย่างประเพณี “การถอดรองเท้า” ของชาวญี่ปุ่นว่าเปรียบเสมือนกับ “ระบบที่ซ่อนเร้น” (Hidden Order) ที่นำไปสู่การพัฒนา รูปแบบการอยู่อาศัยจากระบบการออกแบบภายใน และการออกแบบสถาปัตยกรรมออกไปสู่ระบบผังเมือง การถอดรองเท้านี้เป็นผลมาจากการที่ชาวญี่ปุ่นมักใช้ชีวิตประจำวันใกล้ชิดกับ “พื้น” ไม่ว่าจะนั่ง นอน หรือทานอาหาร ด้วยเหตุนี้ พื้นภายในมักจะยกสูงกว่าระดับทางเข้า แม้ว่าการนั่งบนพื้นจะเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวญี่ปุ่น แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนจากการนั่งบนพื้นมาเป็นการนั่งบนเก้าอี้แทน ในขณะที่ประเพณีถอดรองเท้ายังคงมีให้เห็นกันอยู่ในทุกวันนี้

อชิฮาระยังอธิบายถึงทัศนคติที่ขัดแย้งกันในการสวมรองเท้าของชาวญี่ปุ่นกับชาวตะวันตก ชาวญี่ปุ่นยังคงรักษาความแตกต่างระหว่างภายในกับภายนอกด้วยการถอดรองเท้าก่อนก้าวเข้าบ้าน ในขณะที่ชาวตะวันตกนิยมสวมรองเท้าทั้งภายนอกและภายใน วัฒนธรรมที่ต่างกันนี้ส่งผลถึงการออกแบบการเชื่อมต่อระหว่างที่ว่างภายในและภายนอกได้อย่างชัดเจน เราอาจกล่าวได้ว่าประเพณีนี้ได้แสดงถึงระบบของที่ว่าง (spatial order) ที่ซ่อนอยู่ในสถาปัตยกรรมญี่ปุ่นไม่ว่าจะในอดีตหรือปัจจุบันก็ตาม

ประเพณีถอดรองเท้าและนั่งบนพื้นของชาวญี่ปุ่นเป็นการเน้นลำดับของการเคลื่อนที่จากภายนอกสู่ภายใน จากรูป 5 สถาปนิกชาวญี่ปุ่น โคจิ ยาจิ (Koji Yagi) [8] ได้

แสดงการเปรียบเทียบพื้นฐานของวิถีการมองเห็นที่ผ่านเข้าบ้านแบบญี่ปุ่นกับแบบตะวันตก จะเห็นว่าเมื่อก้าวเข้าบ้านแบบตะวันตกแนวการมองยังคงระดับเดิมโดยตลอด ในขณะที่เมื่อก้าวเข้าบ้านแบบญี่ปุ่น เวลาที่นั่งถอดรองเท้า จะต้องหันกลับไปด้านทางเข้าและหมุนตัวกลับสู่ภายใน โดยปกติเจ้าของบ้านมักจะเชิญให้แขกนั่งหันหน้าไปทางสวนหรือได้มุมมองสู่ภายนอก การลำดับของมุมมอง (visual sequence) ยังต่อเนื่องผ่านหินที่เรียงรายสู่หุ้มประตูหรือระเบียงได้ขยายคาข้างหน้า

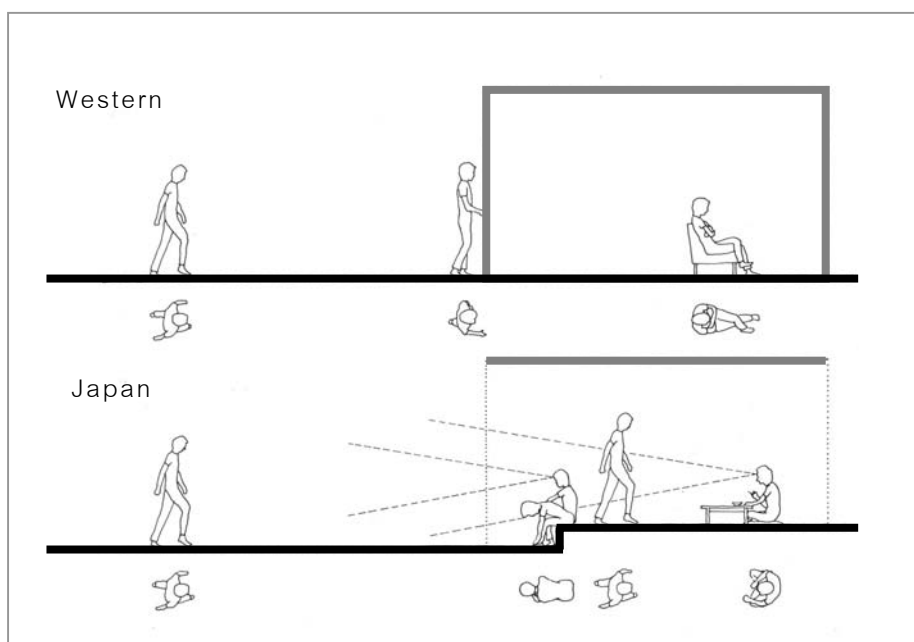
นอกจากนี้ ประเพณีถอดรองเท้าของญี่ปุ่นยังสามารถนำมาเปรียบเทียบกับการล้างเท้าก่อนก้าวขึ้นเรือนของชาวไทย เนื่องจากสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกร ชาวบ้านมักทำนาทำไร่อยู่กลางแจ้ง เมื่อเลิกงานกลับถึงบ้านจึงต้องล้างเท้าก่อนขึ้นเรือนชานเสมอ แม้ว่าในปัจจุบันเราเปลี่ยนมาสวมรองเท้าและยังคงนิยมถอดรองเท้าเมื่อเข้าบ้านเช่นเดียวกับชาวญี่ปุ่น หากแต่ที่ว่างสำหรับถอดรองเท้านี้ไม่ได้รับการออกแบบอย่างชัดเจนเท่ากับของชาวญี่ปุ่น ส่วนการลำดับของมุมมองในช่วงเวลาของการเข้าถึงบ้านไทยและบ้านญี่ปุ่นก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มีการเปลี่ยนแนวระดับสายตาจากการเปลี่ยนระดับพื้น และค่อย ๆ ปรับความรู้สึกจากภายนอกสู่ภายใน ซึ่งถือเป็นคุณสมบัติที่ละเอียดอ่อนของชาวเอเชีย

คุณลักษณะเฉพาะของการเชื่อมต่อในที่ว่างระหว่างภายในกับภายนอกของเรือนไทยที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตยังอาจพิจารณาได้จากตัวอย่าง การเชื่อมต่อระหว่างที่ว่าง “ระเบียง” กับ “ชานโล่ง” อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนไทยโดยเฉลี่ยใช้ชีวิตประจำวันผูกพันกับที่ว่างเปิดโล่ง โดยเฉพาะที่ว่างเปิดโล่งได้หลังคา สังกัดได้จากพื้นที่ใช้สอยของชานนั้นไม่ต่ำกว่า 40% ของพื้นที่ทั้งหมดและหากรวมพื้นที่ของระเบียงด้วยแล้ว ที่ว่างภายนอกจะประมาณ 60% ของพื้นที่ทั้งหมด [9] ความต่อเนื่องทางการใช้สอยบริเวณชานกับระเบียงนี้ พิจารณาได้จากการที่คนไทยใช้พื้นที่นี้สำหรับ พักผ่อน นั่งเล่น รับแขก จัดงานประเพณี อันเนื่องมาจากคตินิยมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็น โคนจุก

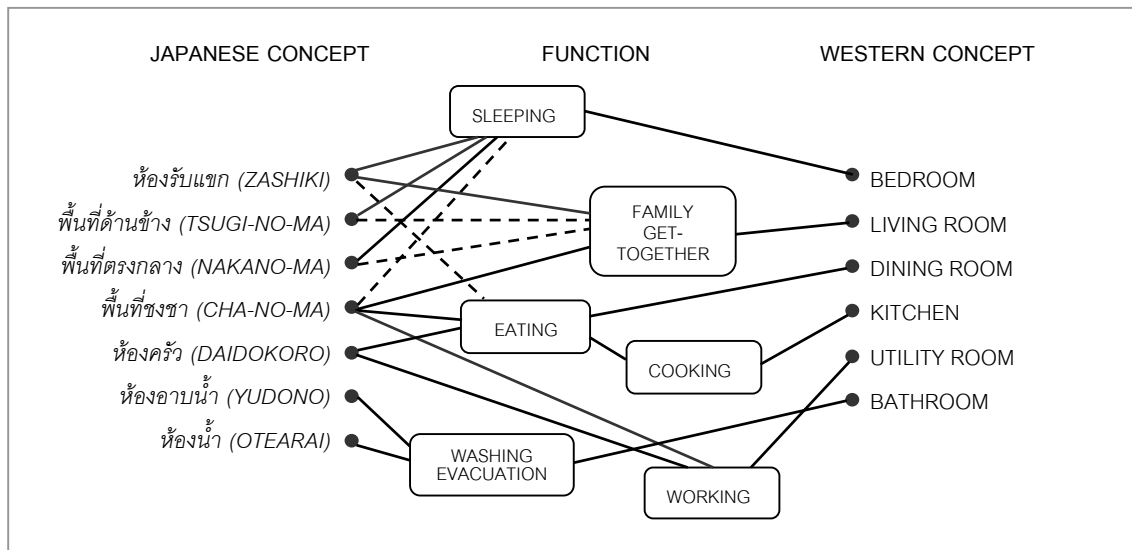
แต่งงาน ทำบุญบ้าน เป็นต้น การใช้พื้นที่เชื่อมต่อกับวัตถุ ประสงค์หลาย ๆ อย่างนี้ สอดคล้องกับลักษณะการเชื่อมต่อ ของที่ว่างภายในของบ้านพื้นถิ่นญี่ปุ่น ซึ่งโยชิโนบุ อชิฮาระ [10] ได้นิยามไว้ว่าเป็น “ที่ว่างที่เป็นกลาง” (noncommittal space) คือไม่ได้มีลักษณะเฉพาะสำหรับประโยชน์ใช้สอย อย่างไรก็ดีเพียงอย่างเดียว (สังเกตได้จาก การวิเคราะห์ทัศนคติ ต่อการใช้งานในแต่ละที่ว่างของบ้านพื้นถิ่นญี่ปุ่นในรูป 6.1 และของบ้านพื้นถิ่นไทยในรูป 6.2) แต่มีความแตกต่างกัน เล็กน้อยตรงที่ว่า ที่ว่างภายในของบ้านพื้นถิ่นญี่ปุ่นมีคุณ- สมบัติการเคลื่อนไหวของที่ว่างและสามารถปรับเปลี่ยน ประโยชน์ใช้สอยได้มากกว่าของบ้านไทย ดังจะเห็นได้จาก การที่ชาวญี่ปุ่นสามารถปรับเปลี่ยนลักษณะของที่ว่างด้วย การเลื่อนปิด-เปิดของบานผนังเลื่อน (sliding partition) เพื่อ

เปลี่ยนขนาดและระดับการปิดล้อมตามแต่วัตถุประสงค์ไม่ว่าจะเป็น พักผ่อน ทานอาหาร หรือหลับนอน ในขณะที่ เรือนไทยใช้การเปลี่ยนระดับพื้น ระดับฝ้าใต้หลังคา และฝา- เรือน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ติดอยู่กับที่ เป็นตัวแบ่งแยก ประโยชน์ใช้สอย

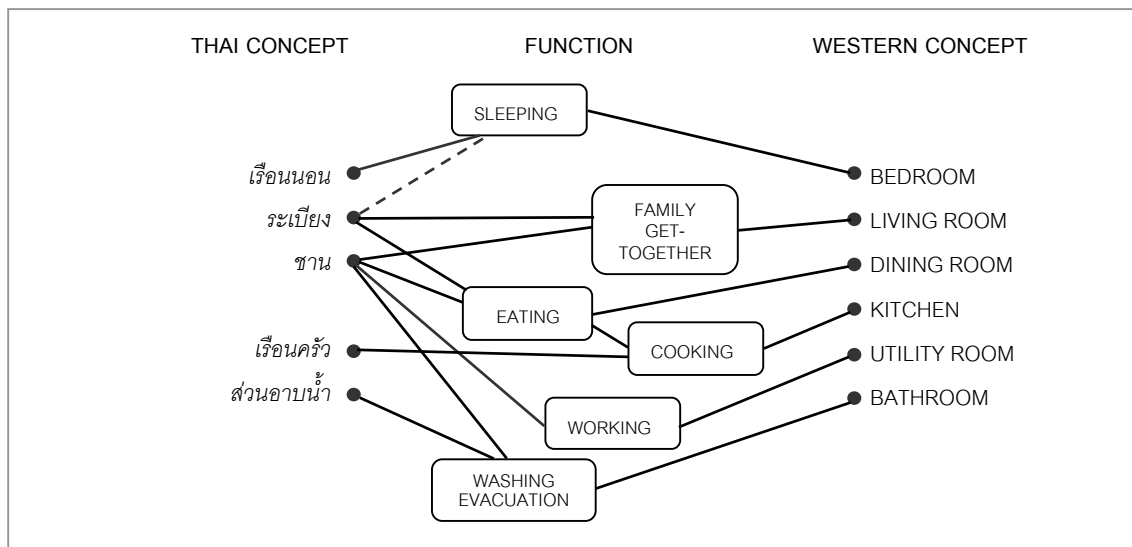
ที่ว่างภายในของญี่ปุ่นที่มีลักษณะแบบที่เป็นกลาง นี้ ทำให้อชิฮาระได้ตั้งข้อสังเกตต่อไปอีกว่า การอยู่อาศัยใน ที่ว่างลักษณะนี้สอดคล้องกับอุปนิสัย การแสดงออกทาง พฤติกรรมและความคิดของชาวญี่ปุ่นที่ค่อนข้างจะคลุมเครือ และยากที่จะเข้าใจสำหรับบุคคลภายนอก ในขณะที่เรา สามารถเข้าใจถึงพฤติกรรมการแสดงออกของชาวอเมริกัน หรือชาวตะวันตกได้อย่างชัดเจนกว่า และตรงไปตรงมากกว่า ชาวญี่ปุ่น [10]

รูป 5 ภาพแสดงลักษณะวิธีการมองเห็นที่ผ่านเข้าบ้านแบบญี่ปุ่นกับแบบตะวันตก

รูป 6.1 แผนภาพเปรียบเทียบทัศนคติต่อการใช้งานในแต่ละที่ว่างของบ้านพื้นถิ่นญี่ปุ่น และตะวันตก

รูป 6.2 แผนภาพเปรียบเทียบทัศนคติต่อการใช้งานในแต่ละที่ว่างของบ้านพื้นถิ่นไทย และตะวันตก

3. คุณลักษณะของที่ว่างปิดล้อม (Quality of Enclosed Space)

การกำหนดขอบเขตของที่ว่างกระทำได้ในหลายรูปแบบด้วยกัน ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการใช้สอยและสภาพภูมิอากาศ โดยที่ระดับของการปิดล้อม (degree of enclosure) จะสัมพันธ์กับการรับรู้ของผู้ใช้ หรือความรู้สึกเป็นส่วนตัวในที่ว่างนั้น ๆ ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงคุณลักษณะของที่ว่างซึ่งถูกปิดล้อมจาก 2 ลักษณะด้วยกันคือ การปิดล้อมด้วยองค์ประกอบทางนอนของโครงสร้างพื้นและหลังคา

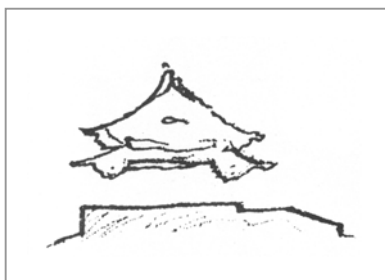
ใน “สถาปัตยกรรมแห่งพื้น” และการปิดล้อมด้วยองค์ประกอบทางตั้งให้เกิดภาวะส่วนตัวใน “ลานโล่งภายใน” ตามลำดับ

3.1 สถาปัตยกรรมแห่งพื้น (Architecture of the Floor)

โดยปกติแล้วองค์ประกอบที่สำคัญที่ห่อหุ้มที่ว่างทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ ฝ้าเพดาน ผนังและพื้น ซึ่งทำให้เราสามารถรับรู้ที่ว่างได้จากคุณสมบัติขององค์ประกอบเหล่านี้ได้จาก ขนาด สี หรือ วัสดุที่ใช้ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ลักษณะของที่ว่างในบ้านญี่ปุ่นนี้มีการใช้ระดับความสูงของ ฝ้าเพดานที่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานตะวันตกทำให้เกิด ความรู้สึกถึงความเป็นญี่ปุ่นได้ชัดเจน อีกทั้งวิถีชีวิตที่ผูกพัน อยู่กับพื้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้ชาวญี่ปุ่นไม่นิยมตกแต่ง รายละเอียดบนฝ้าเพดาน แต่กลับให้ความสำคัญขององค์- ประกอบใกล้ ๆ กับพื้นมากกว่า สังเกตได้จากการจัดให้มี แสงสว่างไล่จากระดับพื้นขึ้นไปมีดสลับนเพดาน ซึ่งตรงกัน ข้ามกับงานสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ประดับประดาตกแต่ง ฝ้าเพดานด้วยโคมระย้าอย่างสวยงาม ดังนั้น การรับรู้ที่ว่าง ทางสถาปัตยกรรมของญี่ปุ่นจึงเกิดจากการเน้นด้วยองค์- ประกอบ “พื้น” มากกว่าจากองค์ประกอบ “ผนัง”

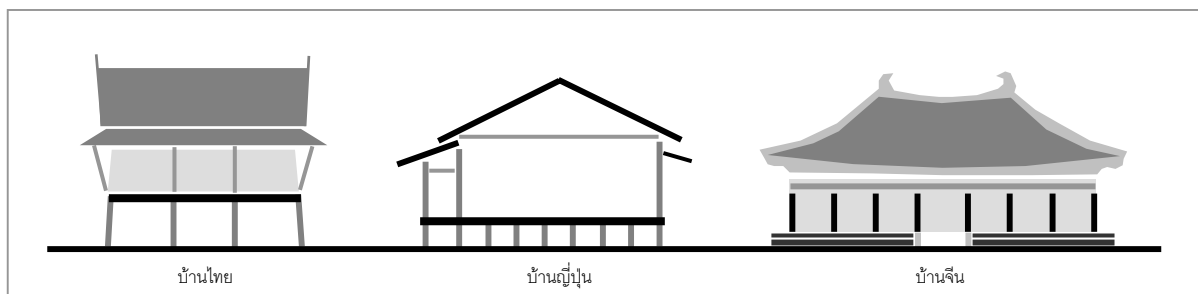
ภาพร่างบ้านพื้นดินญี่ปุ่นที่วาดโดยจอร์น อูทซอน (Jorn Utzon) บ่งบอกถึงความรู้สึกที่มีต่อที่ว่างของญี่ปุ่นได้ เป็นอย่างดี โดยแสดงความสัมพันธ์ของที่ว่างระหว่าง “พื้น” กับ “หลังคา” ของบ้านพื้นดินของญี่ปุ่นขณะที่เขาไปญี่ปุ่น เป็นครั้งแรก อูทซอนได้บรรยายถึงความรู้สึกที่มีต่อที่ว่างโดย ผ่านทาง “พื้น” ที่ยกสูงจากระดับดินกับ “หลังคา” ว่ามีพลัง ในการปิดล้อมที่ว่างได้พอ ๆ กับที่สถาปัตยกรรมตะวันตกที่ ใช้ “ผนัง” เป็นองค์ประกอบหลักในการกำหนดขอบเขตที่ว่าง [11]

รูป 7 ภาพร่างบ้านพื้นดินญี่ปุ่นวาดโดย จอร์น อูทซอน แสดงให้เห็น ลักษณะสำคัญของ “พื้น” และ “หลังคา” ที่ปิดล้อมที่ว่าง

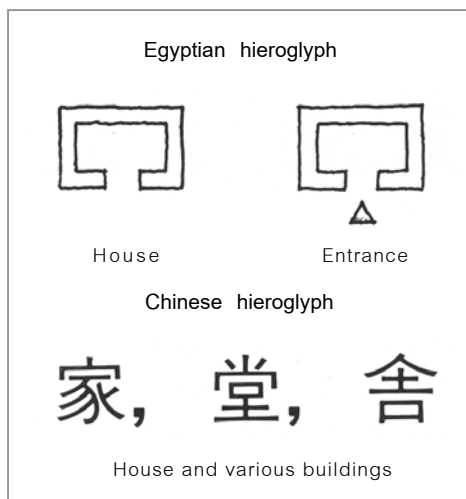
การรับรู้ที่ว่างจากลักษณะการปิดล้อมขององค์- ประกอบพื้นและหลังคาซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นนี้ หากพิจารณาแล้วพบว่ามีส่วนคล้ายกับสถาปัตยกรรม พื้นดินในประเทศแถบร้อนชื้นอย่างในไทย มาเลเซีย หรือ อินโดนีเซีย ที่นิยมใช้โครงสร้างพื้นฐานคล้ายคลึงกัน คือ โครงสร้างไม้แบบเสาและคาน โครงสร้างดังกล่าวมีการยก พื้นเรือนให้สูงจากระดับดิน เพื่อป้องกันความชื้นที่เกิดจาก ผิวดิน ป้องกันน้ำท่วม ป้องกันสัตว์รบกวน และยังเป็นการช่วย ในการระบายอากาศภายใต้โครงสร้างอีกด้วย สิ่งที่แตกต่างกันเห็นจะเป็นระยะความสูงของพื้นเรือนที่ยกขึ้นต่างกัน คือ เรือนไทยภาคกลางจะยกสูงประมาณ 2.5 เมตร จากระดับ ดิน เพื่อสามารถใช้พื้นที่ใต้ถุนบ้านได้ สำหรับเรือนญี่ปุ่นจะ ยกสูงเพียง 1 เมตร เพื่อการระบายอากาศเท่านั้น

ความแตกต่างของระดับพื้นที่ยกสูงขึ้นในบ้านพื้น ดินแถบเอเชียที่กล่าวมานี้ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา [12] ได้ ให้เหตุผลไว้ว่า สาเหตุที่เราสร้างบ้านยกพื้นสูงก็เพราะถิ่น ฐานเดิมมีลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก ส่วนกรณีของบ้าน ญี่ปุ่นนั้นเริ่มต้นจากอดีตที่ชาวออสเตรเลียอพยพขึ้นไปตั้ง รกรากเป็นครั้งแรกในประเทศญี่ปุ่นและก็ได้สร้างบ้านยกพื้น สูงพอ ๆ กับบ้านที่สร้างในแถบนานาเอเซียอาคเนย์ ครั้น เมื่อเวลาผ่านไปหลายศตวรรษ ประกอบกับได้รับอิทธิพล ครอบงำจากวัฒนธรรมจีนซึ่งมีพื้นฐานมาจากสังคมบนบก ทำให้บ้านญี่ปุ่นยกพื้นสูงประมาณ 2 ฟุตถึง 1 เมตรเท่านั้น เราสามารถเห็นถึงวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงรูปทรง (ตามรูป 8)

รูป 8 แสดงการเปรียบเทียบบ้านไทย ญี่ปุ่นและจีน ตามลำดับ

หากเปรียบเทียบความแตกต่างของการปิดล้อมที่ว่างจากลักษณะการก่อสร้างแล้ว โคจิ ยากิ [13] ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการรับรู้ที่ว่างปิดล้อมซึ่งสะท้อนออกมาในรูปแบบของอักษรภาพของคำว่า “บ้าน” (รูป 9) อักษรคำว่า “บ้าน” ของจีนเขียนขึ้นจากรูปตัดที่ประกอบไปด้วยโครงสร้างพื้นและหลังคาแสดงให้เห็นถึงความเป็นสถาปัตยกรรมไม้ ในขณะที่ชาวอียิปต์โบราณกลับเขียนขึ้นจากรูปผังพื้นที่บ่งบอกลักษณะการกำหนดขอบเขตที่ว่างด้วยผนังที่มีช่องเปิดขนาดเล็กบ่งบอกถึงโครงสร้างวัสดุก่อ ตัวอย่างดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ภาวะการปิดล้อมของที่ว่างที่แตกต่างกันอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของทั้งสองท้องถิ่น

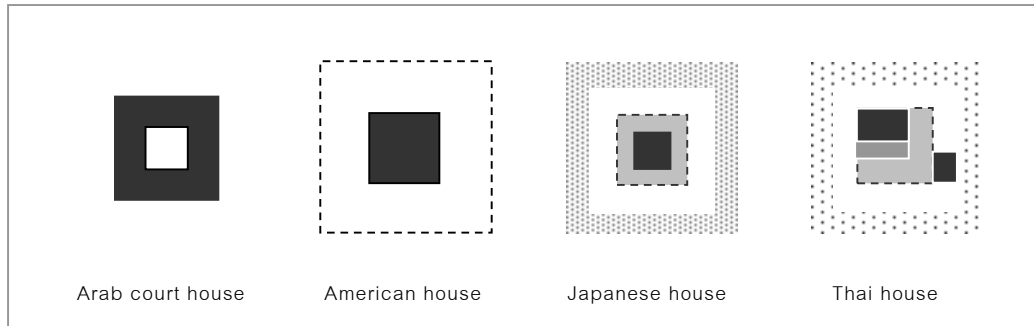
รูป 9 ลักษณะอักษรภาพของคำว่า “บ้าน” เปรียบเทียบการรับรู้ภาวะปิดล้อมทางที่ว่าง

ภาวะการปิดล้อมที่แตกต่างกันของแต่ละท้องถิ่นและสภาพภูมิอากาศเป็นผลทำให้ความต่อเนื่องของที่ว่างระหว่างภายในกับภายนอกแตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น บ้านในตะวันตกมีการปิดล้อมที่ว่างด้วยผนังวัสดุก่อ เนื่องจากสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็น จึงต้องใช้ระบบควบคุมอุณหภูมิห้องซึ่งมีความแตกต่างกันมากกับภายนอก ดังนั้น

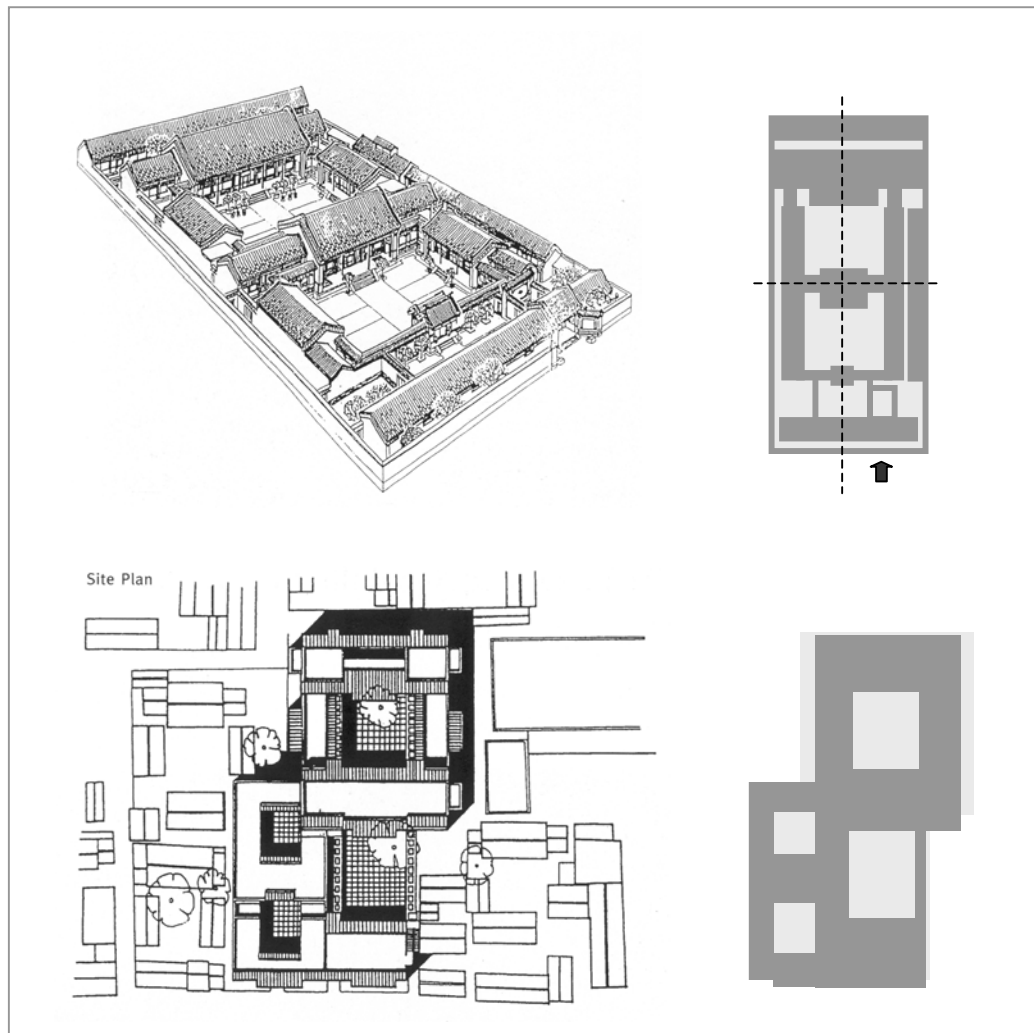
ความต่อเนื่องของที่ว่างส่วนใหญ่เป็นไปได้ทางสายตาผ่านทางช่องเปิดหรือผนังกระจก ซึ่งต่างกับสถาปัตยกรรมในเอเชียที่สามารถสัมผัสกับสภาพแวดล้อมภายนอกได้โดยตรง และมีความต่อเนื่องระหว่างภายนอกกับภายในได้มากกว่าทั้งทางสายตาและทางกิจกรรมใช้สอย

3.2 ลานโล่งภายใน: ภาวะส่วนตัวและธรรมชาติ (Inner Courtyard: Privacy and Nature)

ภาวะส่วนตัว (privacy) ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในการออกแบบที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะในชุมชนหนาแน่นในเมือง และหากเปรียบเทียบการกำหนดขอบเขตที่ว่างด้วยองค์ประกอบทางนอน (horizontal element) ของพื้นที่กับองค์ประกอบทางตั้ง (vertical element) ของผนังดังกล่าว นั้น จะเห็นได้ว่าโดยทั่วไปแล้ว ที่ว่างที่ถูกปิดล้อมด้วยพื้นและเพดานจะมีความต่อเนื่องมากกว่าที่ว่างที่ถูกปิดล้อมด้วยผนัง แต่อย่างไรก็ตาม ที่ว่างที่ถูกปิดล้อมด้วยผนังกลับสร้างความรู้สึกของความเป็นส่วนตัวได้ดีกว่า เราจะสังเกตได้จากลักษณะทางกายภาพของการแยกอาณาบริเวณส่วนตัวออกจากอาณาบริเวณสาธารณะอย่างชัดเจน โดยโครงสร้างแนวกำแพงทึบ และมีพื้นที่ปิดล้อมและลานโล่งอยู่ภายใน ลักษณะทางกายภาพนี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรม ความเป็นอยู่และสภาพภูมิอากาศของแต่ละชาติได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างในรูป 10 โดยทั่วไปบ้านในลักษณะหันเข้าภายในของชาวอาหรับที่เป็นพื้นที่ลานโล่งตรงกลาง ในขณะที่บ้านชาวอเมริกันหันออกสู่ภายนอก และไม่มีการแสดงอาณาเขตส่วนตัวอย่างชัดเจน ส่วนบ้านชาวญี่ปุ่นนั้นใช้รั้วเตี้ย ๆ กับแนวพุ่มไม้เป็นตัวแสดงอาณาเขต โดยที่ไม่ได้แยกความเป็นอาณาบริเวณอย่างเด่นชัด ขณะเดียวกันก็มีแนวรั้วป้องกันเปรียบเสมือนเป็นการปิดล้อมอย่างนุ่มนวล เช่นเดียวกับบ้านพื้นถิ่นของไทย ที่มีลักษณะแบบเรือนกลุ่ม มีแนวรั้วเตี้ย ๆ พอที่จะบอกความเป็นอาณาบริเวณได้ และด้วยสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น การกำหนดอาณาบริเวณลักษณะนี้จึงเหมาะกับการระบายอากาศ

รูป 10 แผนภาพเปรียบเทียบลักษณะการปิดล้อมของบ้านแบบต่าง ๆ

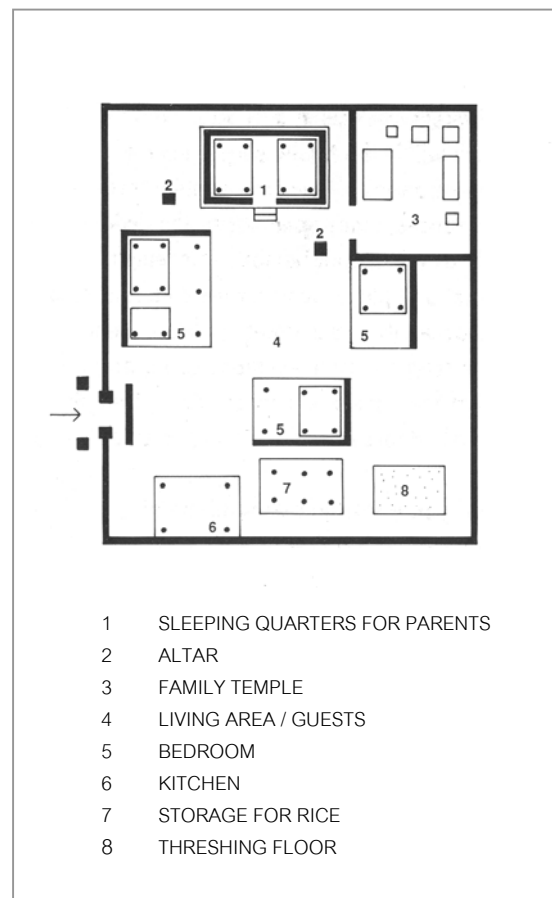
รูป 11.1 ทศนิยมภาพของบ้านจีนที่มีลานโถงตรงกลาง

รูป 11.2 ผังบริเวณของกลุ่มอาคารในโครงการชุมชนเคหะจุ'เออร์ สุทง

หากพิจารณานบ้านที่มีลักษณะการเปิดลานโล่งภายในนั้น ผังพื้นของบ้านจีนโดยเฉพาะในชุมชนหนาแน่นอย่างเช่นในกรุงปักกิ่งจะมีความโดดเด่นของที่ว่างลักษณะนี้ รูปแบบของบ้านหันเข้าสู่ภายในที่เป็นลานโล่งโดยจัดเป็นส่วนและทางเดินในบ้านที่มีขนาดใหญ่อาจแบ่งลานโล่งนี้ออกเป็น 2 ส่วน โดยมีกำแพงทึบและส่วนใช้สอยต่าง ๆ ล้อมรอบ จะเห็นว่า มีการแยกส่วนภายในที่เป็นอาณาเขตส่วนตัวออกจากส่วนที่เป็นอาณาบริเวณสาธารณะอย่างชัดเจน อีกทั้งการวางตำแหน่งทางเข้าออกยังจัดให้เยื้องกับแนวกลางของลานโล่งเพื่อเป็นการบังสายตาจากบุคคลภายนอก [14]

รูปแบบการจัดวางบ้านแบบจีนนี้ได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในโครงการปัจจุบันอย่างเช่น โครงการชุมชนเคหะจุเออร์ ฮูทง (Ju'er Hutong) โดยสถาปนิกวุ เลียงย่ง (Wu Liangyong) [15] ในกรุงปักกิ่ง โดยพยายามพัฒนารูปแบบบ้านที่มีลานโล่งภายในให้เข้ากับสภาพการอยู่อาศัยในปัจจุบัน และด้วยนโยบายอนุรักษ์เมืองเก่าของกรุงปักกิ่งกับความต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น อาคารเคหะของโครงการนี้จึงได้มีการออกแบบให้มีความสูง 2-3 ชั้น ล้อมรอบลานเปิดโล่งภายใน ให้เข้ากับสภาพอาคารอนุรักษ์ข้างเคียง

ลักษณะของเรือนหมู่ที่ล้อมรอบลานโล่งตรงกลาง และมีแนวกำแพงทึบแสดงอาณาบริเวณส่วนตัวของบ้าน มีให้เห็นในอีกตัวอย่างหนึ่งคือ ผังพื้นของบ้านพื้นถิ่นบาหลิในประเทศอินโดนีเซีย เนื่องจากการจัดวางเรือนหมู่ตามประโยชน์ใช้สอย เช่น เรือนรับแขก เรือนนอน เรือนครัว หรือเรือนสำหรับบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ทำให้ลักษณะการเข้าถึงของแต่ละเรือนแตกต่างกัน หากเปรียบเทียบกับบ้านที่มีลานโล่งของจีน แม้ว่าการวางกลุ่มเรือนของบาหลิไม่ได้วางตามแนวแกนที่ชัดเจนเหมือนกับบ้านในเมืองปักกิ่งของจีน แต่การจัดวางตำแหน่งทางเข้าออกมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ จัดให้อยู่เยื้องกับแนวกลางของลานโล่งและกำแพง อีกทั้งยังมีการใช้กำแพงบังสายตา หรือที่เรียกว่า Aling-Aling เพื่อป้องกันไม่ให้นักลอบสามารถมองเห็นลอดเข้าไปถึงลานโล่งภายใน

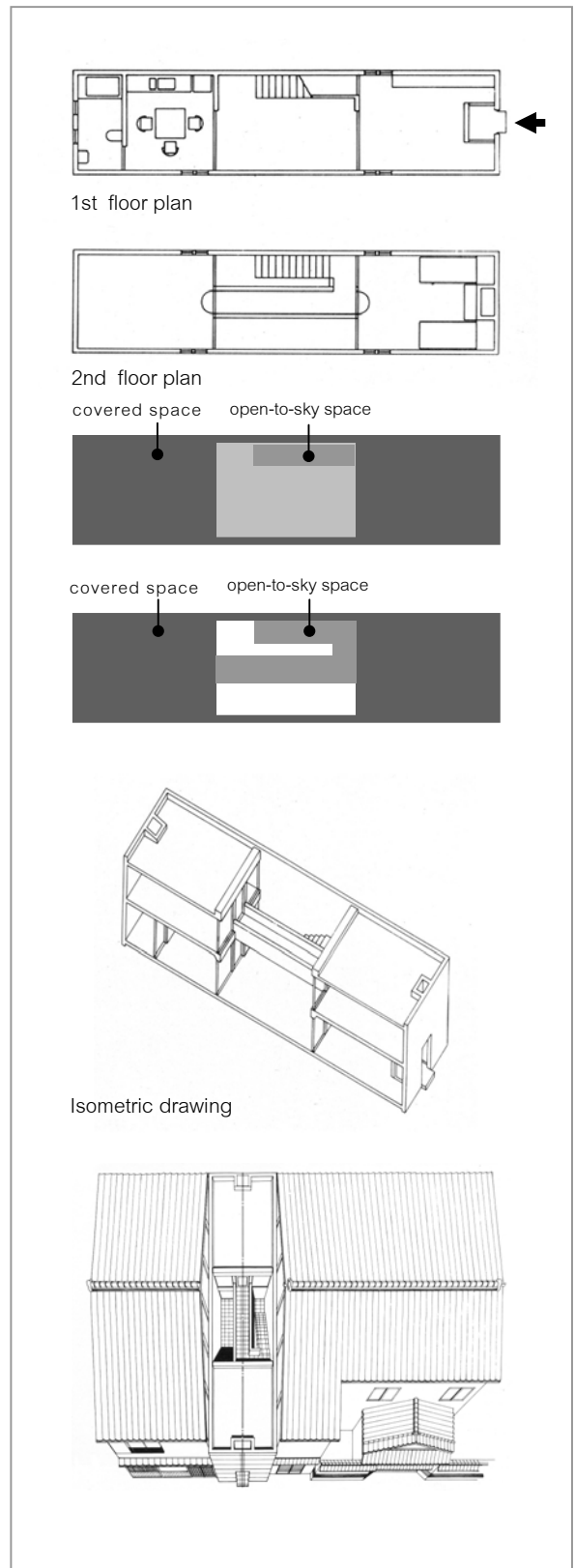

รูป 12 ลักษณะการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของบ้านพื้นถิ่นบาหลิ

การเปิดลานโล่งนี้ยังสอดคล้องกับเกณฑ์ในการแบ่งลักษณะที่ว่างพื้นฐานของชุมชนอินเดียโดยชาร์ลส์ คอรัเรีย ซึ่งได้แบ่งลักษณะที่ว่างออกเป็น 2 ประเภท คือ ที่ว่างใต้ส่วนปกคลุม (covered space) กับ ที่ว่างเปิดสู่ท้องฟ้า (open-to-sky space) อันเนื่องมาจากสภาพภูมิอากาศร้อนชื้นของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างอินเดีย ผู้คนส่วนใหญ่มักทำกิจกรรมภายนอกบ้าน ขณะที่การใช้สอยส่วนตัวภายในครอบครัว เช่น รับแขก หลับนอน หรือปรุงอาหาร ไม่ได้ต้องการพื้นที่ปิดล้อมไปเสียหมด จึงนิยมใช้พื้นที่ลานโล่งตรงกลางสำหรับกิจกรรมเหล่านี้แทน

จากตัวอย่างลักษณะของบ้านต่าง ๆ ที่มีลานเปิดโล่งเป็นองค์ประกอบหลักนี้ แสดงให้เห็นถึงการสร้างภาวะส่วนตัวสูงแยกออกจากสภาพแวดล้อมภายนอก และยังเป็น การสร้างสภาพแวดล้อมภายในขึ้นมาเองเพื่อที่จะสามารถใกล้ชิดกับธรรมชาติ แนวความคิดดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จากกรณีศึกษาโดยสถาปนิกชาวญี่ปุ่นอย่างทาดาโอะ อันโด (Tadao Ando) ในโครงการเรือนแถวที่สุมิโยชิ (Row house at Sumiyoshi-Azuma House) ที่ แท ร ก ตั ว อยู่ระหว่างกลุ่มอาคารเก่า ด้วยลักษณะเด่นของการสร้างพื้นที่ตรงกลางเปิดเป็นลานโล่งโดยไม่มีหลังคาคลุม การเชื่อมต่อระหว่างส่วนใช้สอยต่าง ๆ ในบ้านต้องอาศัยการเดินผ่านกลางลานโล่งนี้ แม้ว่าจะไม่สะดวกสบายอย่างตะวันตก แต่ “ความไม่สะดวกสบาย” นี้เองที่อันโดใช้ตั้งคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรม ธรรมชาติและวัฒนธรรม ดังนั้น การเดินผ่านลานโล่งนี้ทำให้สามารถรับรู้ความเป็นไปของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงในสิ่งดูของญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ลานโล่งนี้พยายามจะสัมผัส ไม่ว่า จะฝนตก แดดออก ลมพัด หิมะปลิว ฯลฯ ก็ตาม จึงถือได้ว่าการเดินผ่านลานโล่งนี้เป็นการระลึกถึงและใกล้ชิดกับธรรมชาติซึ่งนับวันจะห่างไกลจากชีวิตในเมือง [16]

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ บ้านของสถาปนิกชาวศรีลังกา เจียฟฟรี บาวา (Geoffrey Bawa) ในเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา งานออกแบบบ้านชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นการผสมผสานระหว่างรูปแบบประเพณีกับความคิดสมัยใหม่ได้อย่างน่าสนใจ

รูป 13.1 ผังพื้นที่และรูปทัศนียภาพของเรือนแถวที่สุมิโยชิ ออกแบบโดย ทาดาโอะ อันโด

รูป 13.2 ผังพื้นที่ชั้นล่างของบ้านสถาปนิก เจียฟฟรีย์ บาวา ในประเทศศรีลังกา

โดยการสร้างลำดับกรอบของการมองผ่านลานโถงและทางเชื่อมต่อต่าง ๆ ประกอบกับการเล่นกับแสงและเงาในที่ว่างแต่ละแห่งได้อย่างมีสุนทรียภาพ ผังพื้นที่ประกอบด้วยกลุ่มบ้าน 4 หลังที่ค่อย ๆ ต่อเติมโดยการเว้นพื้นที่ว่างเป็นลานโถงในหลายตำแหน่ง เพื่อสร้างความต่อเนื่องระหว่างที่ว่างได้ส่วนปกคลุมกับที่ว่างซึ่งเปิดสู่ท้องฟ้า และระหว่างตัวสถาปัตยกรรมกับภูมิทัศน์ของสวน ในบริบทที่หนาแน่นของชุมชนเมือง

บาวา [17] ได้บรรยายถึงคุณสมบัติของความโปร่งใส (transparency) ในที่ว่างของบ้านหลังนี้ว่า เราสามารถเข้าใจตัวสถาปัตยกรรมนี้ได้จากการเคลื่อนที่ไปรอบ ๆ และสัมผัสถึงการปรับเปลี่ยนความรู้สึกจากส่วนหนึ่งไปยังอีกส่วนหนึ่ง เช่น จากภายนอกสู่ระเบียง ผ่านที่ว่างภายในห้องทางเดิน และลานโถง ด้วยลำดับของมุมมองที่ลอดผ่านกรอบ

แต่ละกรอบ โดยมีภูมิทัศน์ของสวนอยู่เบื้องหน้า แสดงให้เห็นว่าบ้านหลังนี้ถึงแม้จะตั้งอยู่ในเขตเมืองที่มีความหนาแน่นแต่ยังสามารถรักษาวิญญาณของความเป็นชนบทซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

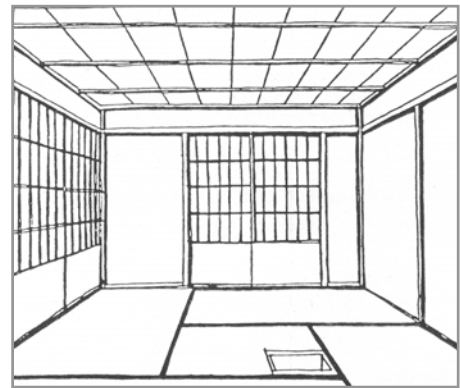
4. คุณลักษณะของมุมมอง (Quality of View)

สืบเนื่องจากความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นหรือวัฒนธรรมการนั่งกับพื้นของชาวตะวันตก ส่งผลให้เกิดคุณลักษณะของมุมมองและระดับวิธีการมองที่แตกต่างจากวัฒนธรรมตะวันตก คุณสมบัติที่ละเอียดอ่อนจากการเคลื่อนไหวของผู้ใช้สถาปัตยกรรมผ่านที่ว่างต่างระดับกัน เป็นการปรับความรู้สึกจากภายนอกสู่ภายใน จากที่ว่างนอกชายคาสู่ที่ว่างใต้ชายคา หรือจากการใช้งานหนึ่งไปสู่อีกอย่าง ซึ่งล้วนแต่ผ่านการรับรู้ทางสายตา ตัวอย่างระดับ

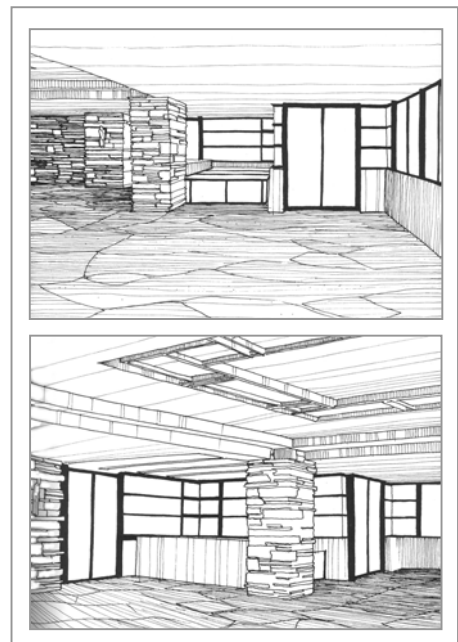
สายตาที่สอดคล้องกับลักษณะกิจกรรมที่ต้องนั่งกับพื้นเป็นประจำ สามารถสังเกตเห็นได้จากลักษณะการเจาะช่องกรูบนผนังระเบียงเดินในเรือนล้านนา ที่มีสัดส่วนความสูงพอดีกับระดับสายตาของคนนั่งให้มองลอดลงมาข้างล่างเรือนนี้ บ่งบอกถึง “วัฒนธรรมการนั่งกับพื้น” ได้เป็นอย่างดี [18]

จากการศึกษาของจอร์จ เอ็ม. เฟอรรีราส (Jorge M. Ferreras) [19] ลักษณะของมุมมองที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสถาปัตยกรรมพื้นของเรือนญี่ปุ่น ยังส่งผลให้เกิดการรับรู้ทางภาพในลักษณะค่อนข้างไปทางด้านหน้า (frontal) มากกว่าทางด้านเป็นมุม (angular) โดยเฟอรรีราสเปรียบเทียบการรับรู้ที่ว่างจากการจัดองค์ประกอบของระนาบพื้น-เสื่อทาตามิ ระนาบผนัง-บานเลื่อนและระนาบเพดาน คล้ายคลึงกับที่ว่างเชิงนามธรรม (abstract space) ที่มีลักษณะด้านหน้า (frontality) ในภาพเขียนทางตะวันตกของมอนเดรียน (Mondrian) องค์ประกอบอีกอย่างที่ทำให้เรารับรู้ที่ว่างในลักษณะด้านหน้าก็คือการใช้บานผนังเลื่อนในช่องเปิดทั้งหมดของบ้านญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเปิดทั้งบาน เปิดแฉกหรือปิดหมด ก็ยังรับรู้ถึงแนวระนาบชนิดดั้งเดิม ซึ่งผิดกับประตูบานพับที่ปรากฏรูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่าเมื่อเปิดแง้มออก

เมื่อพิจารณาทั่วไปถึงทิศทางของทัศนียภาพทั้งแบบด้านหน้า (frontal perspective) และแบบด้านข้าง (angular perspective) รูปทัศนียภาพด้านหน้าที่มีจุดรวมสายตาจุดเดียวสามารถสะท้อนถึงทั้งลักษณะที่พุ่งไปด้านหน้าและลักษณะสงบนิ่ง มั่นคงของเส้นทางแนวนอน ในขณะที่รูปทัศนียภาพด้านข้างที่มีจุดรวมสายตา 2 จุดหรือมากกว่าทำให้เกิดการรับรู้ที่เป็น 3 มิติมากกว่า จึงให้ความรู้สึกถึงอำนาจในการควบคุมสภาพแวดล้อมโดยรอบ เปรียบเหมือนคนเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่งในโลก หากเราพิจารณาการตีความลักษณะการรับรู้ทั้งสองนี้ผ่านสายตาของช่างภาพ เราจะสังเกตเห็นถึงความแตกต่างของการรับรู้และตีความของช่างภาพในแต่ละวัฒนธรรม จากการรวบรวมสถิติของเฟอรรีราส [19] พบว่าช่างภาพญี่ปุ่นมักจะถ่ายภาพจากมุมด้านหน้าตรง ในขณะที่ช่างภาพตะวันตกเลือกที่จะถ่ายภาพในแนวทำมุมกับด้านหน้า (angular) ซึ่งโดย

รูป 14.1 การรับรู้ทางด้านหน้า (frontal perception) ของที่ว่างภายในบ้านพื้นดินญี่ปุ่น

รูป 14.2 รูปสเก็ตช์จากภาพถ่ายบ้านน้ำตกของช่างภาพยูคิโอะ ฟุตากาวา (Yukio Futagawa) และ พี. มาเยน (P. Mayen)

พื้นฐานแล้วการอธิบายรูปทรงในทัศนียภาพนั้นสามารถถ่ายทอดได้ถูกต้อง ไม่บิดเบือนเมื่อถ่ายภาพจากด้านหน้า แต่สามารถเข้าใจรูปทรง “ทั้งหมด” เมื่อถ่ายภาพจากด้านข้าง เพอร์รีราสจึงได้ทดลองเปรียบเทียบภาพถ่ายของชาวญี่ปุ่นกับชาวยุโรปที่บ้านที่ทัศนียภาพภายในของบ้านหลังเดียวกัน คือ บ้านน้ำตก (The Fallingwater House) ของสถาปนิก แฟรงค์ ลอยด์ ไรท์ (Frank Lloyd Wright) ผลปรากฏว่า ชาวญี่ปุ่นถ่ายภาพรูปส่วนใหญ่เป็นมุมด้านหน้า ส่วนชาว-ยุโรปถ่ายภาพเป็นมุมด้านข้าง ดังรูปที่ 14.2 รูปสเก็ตช์จากภาพถ่ายทั้งคู่ มุมมองแบบญี่ปุ่นที่เน้นความเป็นทัศนียภาพด้านหน้าที่ประกอบด้วยการเล่นของระนาบทางนอน แม้แต่เสากลางห้องที่ถูกมองในลักษณะเป็นระนาบมากกว่าเป็นจุดหมุนของผนังรอบ ๆ แตกต่างกับมุมมองแบบยุโรป ซึ่งเน้นที่ระนาบทางตั้งปิดล้อมที่ว่าง และเน้นมุมหน้าต่างที่โอบล้อมรูปทรงของที่ว่าง อาจจะกล่าวได้ว่าบ้านหลังนี้ได้รับอิทธิพลบางส่วนจากสถาปัตยกรรมญี่ปุ่น เป็นมูลเหตุให้ชาวญี่ปุ่นสามารถถ่ายทอดการรับรู้ที่ว่างจากแรงบันดาลใจที่คุ้นเคย นั่นคือการรับรู้ทางด้านหน้า

อย่างไรก็ตาม การสร้างภาพลักษณะด้านหน้า (frontality) ในรูปทรงสถาปัตยกรรม สามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนในสถาปัตยกรรมดั้งเดิมของตะวันตกซึ่งเน้นการจัดองค์ประกอบ การกำหนดแนวแกนชัดเจน การสมมูลแบบสมมาตรทั้งในรูปผังพื้นและรูปด้านหน้า หรือแม้แต่การประดับประดาองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อเน้นความ “สมบูรณ์” ของรูปทรง บางครั้งมีการออกแบบคำนวณมุมมองโดยปรับระยะบิดเบือนจากการมองทางด้านหน้า เช่น การออกแบบวิหารพาเธนอน เป็นต้น แนวคิดการสร้างความสมบูรณ์ในสัดส่วนรูปทรงภายนอกของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้นำไปเปรียบเทียบกับแนวคิดการสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นญี่ปุ่นโดยชิฮารุ [20] ว่าเป็นข้อตรงข้ามระหว่างความเป็น “ทั้งหมด (whole)” กับความเป็น “ส่วนประกอบ (parts)” ซึ่งสะท้อนลักษณะสมมูลแบบสมมาตร ด้วยปัจจัยความแตกต่างของระยะการมอง ขนาดของรูปทรงและสภาพแวดล้อมของที่ตั้ง โดยเขาอธิบายว่า รูปทรงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ญี่ปุ่นกำเนิดขึ้นโดยระบบต่อเติม (addition) จากองค์ประกอบหนึ่งไปอีกองค์ประกอบจนถึงรูปทรงภายนอก หรือที่เรียกว่า จากภายในสู่ภายนอก (inside out) ตรงกันข้ามกับสถาปัตยกรรมตะวันตกที่กำเนิดโดยระบบตัดทอน (subtraction) เริ่มจากการพัฒนารูปทรงภายนอกก่อนและได้ทีว่างภายในเป็นผลลัพธ์

แนวคิดการรับรู้ถึงความเป็น “ส่วนประกอบ” กับ “ทั้งหมด” สามารถสะท้อนถึงความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมพื้นถิ่นของเอเชียกับตะวันตกได้อย่างชัดเจน บ้านไทยพื้นถิ่นก็เช่นเดียวกันคือประกอบขึ้นมาจากระบบต่อเติม (addition) ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็น “ส่วนประกอบ” ได้ชัดเจน อีกทั้งการสร้างความสัมพันธ์กับที่ว่างภายในแล้วคลี่คลายออกมาเป็นรูปทรงภายนอก และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวสถาปัตยกรรมกับบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติ ทำให้เกิดลักษณะรูปทรงที่สมดุลแบบอสมมาตร คล้ายคลึงกับบ้านพื้นถิ่นอื่น ๆ ในแถบเอเชีย

5. คุณลักษณะของแสงสว่าง (Quality of Light)

การรับรู้ถึงที่ว่างผ่านปรากฏการณ์ของแสงธรรมชาติที่ตกกระทบวัตถุ ทำให้เกิดการมองเห็นนั้นส่งผลให้มนุษย์รับรู้การเปลี่ยนแปลงของเวลา ซึ่งเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของความเป็นไปทางธรรมชาติ หากแต่คนในแต่ละท้องถิ่น สังคมและวัฒนธรรม ย่อมมีวิธีการที่จะจัดการหรือเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาตินี้แตกต่างกันออกไป ดังเช่นที่นักเขียนชาวญี่ปุ่น จุนอิชิโร ทานิชากิ (Jun'ichiro Tanizaki) บรรยายถึงการเลือนหายไปของแสงสลัวใน “In Praise of Shadows” (“เยไรเงาสลัว” แปลโดย สุวรรณา วงศ์ไวยวรรณ) [21] ความแตกต่างของทัศนคติที่มีต่อแสงในสถาปัตยกรรมของชาวตะวันตกและตะวันออกแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังสือเล่มนี้ ทานิชากิกล่าวชื่นชมถึงคุณค่าของแสงสลัวที่ชาวตะวันออกถือว่าเป็นสิ่งที่งดงามและเต็มไปด้วยสุนทรีย์ภาพ เนื่องจากชาวตะวันออกถือว่าความมืดในยามค่ำคืนเป็นสิ่งที่พึงยอมรับ ขณะที่ชาวตะวันตกจะทำทุกอย่างเพื่อกำจัดความมืดโดยนัยที่จะ

เอาชนะธรรมชาติ ด้วยการก่อสร้างไฟในเวลากลางคืน พัฒนาคิดค้นจากเทียนสุโคมน้ำมัน จากโคมน้ำมันสู่ตะเกียง ก๊าซ และจากตะเกียงก๊าซสู่ไฟฟ้าประดิษฐ์

ความสัมพันธ์ของแสงกับสถาปัตยกรรมตะวันออก สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องหยินและหยางที่ว่าด้วยพลังสร้างสรรค์อันสมดุลของคู่ตรงข้าม เช่น ความมืดกับความสว่าง ความแข็งแรงกับความอ่อนแอ ผู้ชายกับผู้หญิง ฯลฯ การตระหนักในความสมดุลนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมตะวันออก ใน “The Tao of Physics” ของฟริตจอฟ คาปรา (Fritjof Capra) [22] ได้อธิบายถึงวิถีทางวัฒนธรรมของตะวันตก สืบเนื่องมาจากความไม่สมดุลของหยินและหยาง ด้วยการเห็นคุณค่าเฉพาะพลังด้านเดียว จึงสะท้อนถึงรากฐานความคิดแบบตะวันตกที่คิดว่า ความแข็งแรงย่อมดีกว่าอ่อนแอ การโต้ตอบดีกว่าหยุดนิ่ง การคิดด้วยเหตุผลดีกว่ายังรู้ด้วยสัญชาตญาณ ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ดีกว่าทางศาสนา การพัฒนาแต่เพียงด้านเดียวนำมาซึ่งปัญหาอันวิกฤตในการเผชิญหน้ากับสังคมสภาพแวดล้อม จริยธรรมและสภาวะจิตใจส่วนบุคคลของชาวตะวันตก ดังนั้น คาปราจึงเสนอหนทางแก้ไขเพื่อให้ได้กลับมาซึ่งการสมดุลอีกครั้งของหยินและหยางในวิถีแห่งมนุษยชาติ

อิชิฮาระได้เปรียบเทียบความคิดของคาปรานี้ กับปัญหาในประเด็นของรูปทรงและเนื้อหาสาระในงานสถาปัตยกรรมว่า บางทีการเจริญเติบโตร่วมไปกับชั่วของความ เป็นจริงหรือความเป็นเหตุเป็นผลเชิงวิทยาศาสตร์มากเกินไปของวัฒนธรรมยุโรปและอเมริกา เปรียบเหมือนกับแสงที่จ้าจนเกินไป จนกระทั่งขาดที่ว่างสำหรับเงา และขาดช่วงกลางระหว่างความมืดกับความสว่าง หากเปรียบเทียบกับงานสถาปัตยกรรม เราอาจเปรียบเทียบระหว่าง รูปปั้น เทพีหินของกรีกที่อาบแสงกลางแดดจ้า กับรูปปั้นพระพุทธรูปของไทยหรือญี่ปุ่นที่ซ่อนอยู่ในเงามืดของวัด หรือเปรียบเทียบระหว่างเสาอันแข็งแรงที่รับน้ำหนักหน้าวิหารกรีกโบราณ กับ ค้ำยันลวดลายประดับซึ่งทำหน้าที่รับน้ำหนักชายคาของโบสถ์อยู่ในเงามืด ดังนั้น จึงแสดงให้เห็นถึงการ

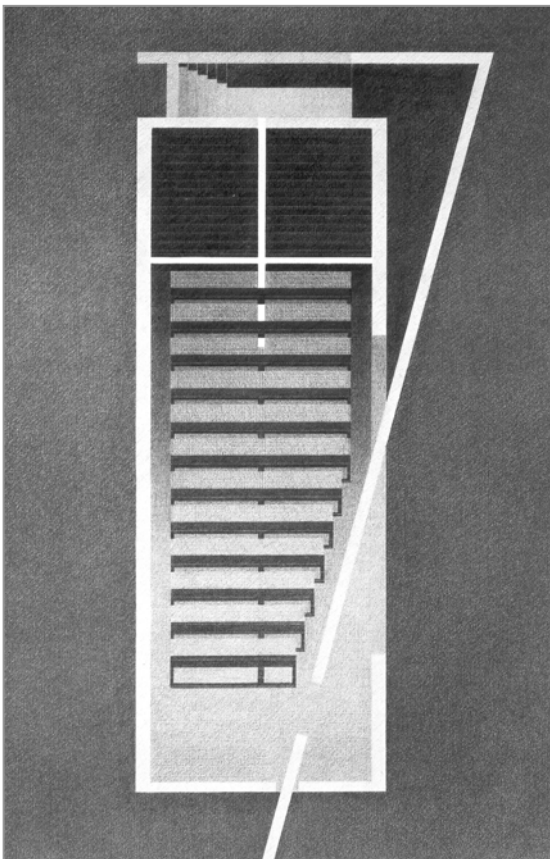
ตีความตามทัศนคติที่ต่างกันของตะวันออกและตะวันตกได้อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาถึงงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่สะท้อนทัศนคติต่อแสงสว่างกับที่ว่าง เราอาจมองเห็นได้จากตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมของทาดาโอะ อันโด เช่น อาคาร “Church of Light” ในเมืองโอซากา ที่พยายามตีความคุณลักษณะแสงสลัวและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแสงธรรมชาติกับที่ว่างทางสถาปัตยกรรม โดยการรักษาสสมดุลของช่วงตรงกันข้ามระหว่างความมืดกับความสว่าง อันโดกล่าวไว้ว่า “... แสงเพียงอย่างเดียวสร้างแสงไม่ได้ ความมืดจึงทำให้แสงกลายเป็นแสงที่เปี่ยมไปด้วยพลังและศักดิ์ศรี ความมืดซึ่งจุดประกายความสุกสว่างและปลดปล่อยพลังของแสงเป็นส่วนหนึ่งของแสงมาแต่กำเนิด แต่ความเต็มอึดและความลึกของความมืดได้นำไปจากจิตสำนึกของเรา ความแตกต่างอันซับซ้อนของการสะท้อนไปมาของคุณลักษณะที่ว่างที่แสงและความมืดให้กำเนิดขึ้นมาก็เกือบจะถูกกลืนไปแล้ว ทุกวันนี้เพราะที่ว่างถูกหล่อขึ้นโดยแสงที่เป็นหนึ่งเดียว ผมจึงผูกพันที่จะติดตามปฏิสัมพันธ์ระหว่างแสงกับความมืด...” [23] จะเห็นได้จากการที่อันโดใช้การเปิดช่องเจาะเพียงเล็กน้อย เพื่ออนุญาตให้แสงสามารถเล็ดลอดลงในที่ว่างอย่างเฉียบคม สะท้อนกับพื้น ผืนผนัง เพดาน ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ให้ปรากฏความรู้สึกต่อ “สถานที่” ด้วยความหมายที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของวิถีชีวิต

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างแสงสว่างกับที่ว่างทางสถาปัตยกรรม และให้ความรู้สึกถึงความ เป็นพื้นที่กันได้ดี ได้แก่ บ้านของสถาปนิกบาวา ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อการปิดล้อมที่ว่างและการเปิดลานโล่ง การให้แสงธรรมชาติกับการเปิดลานโล่งเป็นเทคนิคที่ควบคู่กันไปของสถาปนิกท่านนี้ ในทัศนคติของบาวาแล้ว สถาปัตยกรรมไม่ใช่เป็นเรื่องของผนัง แต่เป็นเรื่องของแสงซึ่งหลอหลอมที่ว่างและสะท้อนออกจากผนัง

ตัวอย่างคุณลักษณะของแสงต่อที่ว่างดังกล่าว บ่งบอกถึงทัศนคติของผู้คนและวิถีความเป็นอยู่ทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยถ่ายทอดผ่านการออกแบบ

และการตีความของสถาปนิก การศึกษาถึงคุณค่าของแสง-สว่างในงานสถาปัตยกรรมของแต่ละท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นที่ต้องย้อนดูถึงปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ อนึ่ง จะเห็นว่าทานซาคิได้พยายามนำเสนอความคิดของแสงสลัวในวัฒนธรรมของตนเองให้โดดเด่นจนเสมือนเป็นตัวแทนของความคิดทางตะวันออก หากแต่ผู้คนในแต่ละวัฒนธรรมน่าจะหันมามองที่วัฒนธรรมตนเองเพื่อตั้งคำถามเปรียบเทียบความเหมือนหรือแตกต่างของคุณลักษณะแสงในสถาปัตยกรรมท้องถิ่นแถบเอเชียด้วยกัน หรืออาจเปรียบเทียบเลยไปถึงสถาปัตยกรรมท้องถิ่นอื่น ๆ ในแถบยุโรปอย่าง รัสเซีย นอร์เวย์ หรือสวีเดน ซึ่งจะพบคุณลักษณะแสงสลัวได้เช่นเดียวกัน

รูป 15 ผังพื้นของ Church of Light
โดยสถาปนิกทาดาโอะ อันโด

บทส่งท้าย

จากทั้งหมดที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดและทัศนคติต่อที่ว่างกับคุณลักษณะเฉพาะต่าง ๆ ของที่ว่าง ซึ่งสะท้อนถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่เอเชีย กรณีตัวอย่างของแนวความคิดและทัศนคติที่หยิบยกขึ้นมาอธิบายโดยส่วนใหญ่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความแตกต่างพื้นฐานของตะวันออกและตะวันตก แม้ว่าเส้นแบ่งระหว่างข้อคิดทั้งสองนี้เริ่มที่จะคลุมเคลือจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกทุกวันนี้ อย่างที่เทเรนซ์ ไรลีย์ (Terence Riley) เขียนไว้ในบทนำของหนังสือ *"The Un-Private House"* ที่ว่า "... บ้านส่วนตัวในทุกวันนี้แปรรูปมาเป็นโครงสร้างที่เปิดรับและส่งผ่านภาพลักษณ์ เสียง และข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ" [24] ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับ "ระยะห่างระหว่างบุคคล" หรือ "ที่เว้นว่างส่วนบุคคล" ซึ่งกล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นบทความ ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยอิทธิพลของระบบข้อมูลสื่อสาร ส่งผลให้เส้นแบ่งระหว่างความเป็นส่วนตัวและความเป็นสาธารณะเริ่มเลือนลางและคลุมเคลือ ที่ว่างซึ่งเคยประกอบขึ้นจากส่วนประกอบจริง แปรเปลี่ยนเป็นลักษณะของความ-จริงเสมือน (virtual reality) จากธรรมชาติจริงสู่ธรรมชาติเสมือน จากระยะทางจริงสู่ระยะทางเสมือน จากมุมมองจริงสู่มุมมองเสมือน หรืออีกตัวอย่างข้อสังเกตของโรเบิร์ต โพลเวลล์ (Robert Powell) [25] ที่กล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของรูปแบบบ้านร่วมสมัยในเอเชีย เช่น

- การรวมกันระหว่างบ้านกับที่ทำงาน หรือที่เรียกว่า home office ที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากความสะดวกสบายของเทคโนโลยีสื่อสาร
- การนิยมสร้างบ้านหลังที่สอง หรือบ้านเฉพาะวันหยุด (weekend home) เนื่องจากต้องการที่จะสัมผัสกับธรรมชาตินอกชานเมือง ประกอบกับความเจริญของระบบขนส่งมวลชน
- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัว จากเดิมที่เป็นครอบครัวขยายไปสู่ครอบครัวเดี่ยวที่มีพ่อ แม่

ลูก จากครอบครัวเดี่ยวไปสู่ครอบครัวขนาดเล็กที่ไม่มีลูก หรืออยู่ตามลำพัง ทำให้เกิดลักษณะการอยู่อาศัยแบบห้องโถงเดี่ยว (loft) ที่ไม่มีการแบ่งแยกการใช้สอยส่วนตัวและส่วนสาธารณะอย่างชัดเจน เนื่องจากไม่มีเสียงรบกวนจากเด็กและไม่จำเป็นสำหรับกันความเป็นส่วนตัว

- การหันมาให้ความสำคัญกับระบบนิเวศวิทยา ด้วยการใช่วัสดุชนิดนำกลับมาใช้ใหม่ได้และให้ความสนใจกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
- การเผื่อที่ว่างสำหรับส่วนบริการและคนรับใช้ ยังคงมีให้เห็นกันอยู่เนื่องจากการโยกย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมือง เส้นแบ่งระหว่างส่วนบริการและคนรับใช้กับส่วนอื่นในบ้านยังคงเห็นได้ชัดเจน สังเกตได้จากรูปแบบบ้านพักอาศัยประเภทบ้านจัดสรร หรือบ้านแถว ทาวเฮาส์ที่ได้เตรียมที่ว่างไว้สำหรับส่วนนี้

- การออกแบบบ้านพักอาศัยโดยสถาปนิกรุ่นใหม่ ซึ่งมีพื้นฐานการศึกษาสถาปัตยกรรมในประเทศนอกแถบเอเชีย จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับอิทธิพลของแนวคิดทางสถาปัตยกรรมตะวันตก เป็นต้น

ประเด็นดังกล่าวล้วนผลักดันให้เกิดการเร่งหาคำตอบสำหรับแนวทางในการพัฒนารูปแบบและแนวความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แนวคิดที่เชื่อมโยงกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ให้เข้ากับสภาวะการณ์ในปัจจุบัน โดยพิจารณาถึงคุณลักษณะที่ว่างเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะสะท้อนถึงความเป็น “อัตลักษณ์” ที่ซ่อนเร้นทางวัฒนธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และสามารถสอดคล้องประสานกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ยังคงมีอยู่ได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง

รายการอ้างอิง (References)

- [1] Frampton, K. (1992). Modern architecture: A critical history (3rd ed., revised and enlarged). London: Thames and Hudson Ltd., 314.
- [2] Lim, W. S. W., & Beng, T. H. (1998). Contemporary vernacular: Evoking traditions in Asian architecture. Singapore: Select Books Pte Ltd., 20.
- [3] วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2535). พฤติกรรมมนุษย์กับสภาพแวดล้อม พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 231-234.
- [4] Ashihara, Y. (1989). The hidden order: Tokyo through the twentieth century. Japan: Kodansha International Ltd., 19.
- [5] อรศิริ ปาณินท์. (2543). ปัญหาสร้างสรรคในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์ : กรณีศึกษาไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 105-106.
- [6] Correa, C. (1989). The new landscape: Urbanisation in the third world. Singapore: A Mimar Book/ Butterworth Architecture and Concept Media Ltd., 32-33.
- [7] Ashihara, 17.
- [8] Yagi, K. (1981). Climate and the Japanese way of life. Process: Architecture No. 25 – Japan: Climate, Space, and Concept. Tokyo: Process Architecture Publishing, 34.

- [9] ฤทัย ใจจงรัก. (2543). เรือนไทยเดิม พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 30-33.
- [10] Ashihara, 13.
- [11] Nishihara, K. (1971). Japanese houses: Patterns for living (2nd ed., Gage, R. L., Trans.). Japan: Japan Publications, Inc., 219.
- [12] สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529). น้ำ: บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 95.
- [13] Yagi, 26.
- [14] วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 295-297.
- [15] Liangyoug, W. (2000). Asian architects 1 (Meng, T. K., Ed.). Singapore: Select Books Pte Ltd., 69-71.
- [16] ชัยยศ อิมวัชรพันธุ์. (2543). ธรรมชาติที่ว่าง และสถานที่: รวมบทความว่าด้วยสถาปัตยกรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: คอร์ปอเรชั่น โฟรดี, 115-119.
- [17] Lim, W. S. W., & Beng, T. H., 82-83.
- [18] อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2519). เรือนไทยในภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 46.
- [19] Ferreras, J. M. (1981). Frontal perception in architectural space. Process: Architecture No. 25—Japan: Climate, Space, and Concept. Tokyo: Process Architecture Publishing, 51-64.
- [20] Ashihara, 68-80.
- [21] สุวรรณ วาศไวยวรรณ. (2537). เงาเงาสลัว พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลจาก Tanizaki, Jun'ichiro. (1977). In Praise of Shadows. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ทานตะวัน, 82.
- [22] Ashihara, 34-39.
- [23] ชัยยศ อิมวัชรพันธุ์, 141-143.
- [24] Riley, T. (1999). The un-private house. New York: The Museum of Modern Art, 11.
- [25] Powell, R. (2001). The new Asian house. Singapore: Select Books Pte Ltd., 10-17.

ที่มาของรูปประกอบ (Figure Credits)

- รูป 1.1-1.3 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน ฤทัย ใจจงรัก. (2543). เรือนไทยเดิม พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 224.
- รูป 2.1 จากภาพประกอบใน ฤทัย ใจจงรัก. (2543). เรือนไทยเดิม พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 113.
- รูป 2.2, 2.4 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน อรศิริ ปาณินท์. (2543). ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์: กรณีศึกษาไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 71, 14.
- รูป 2.3 จากภาพประกอบใน อรศิริ ปาณินท์. (2543). ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์: กรณีศึกษาไทย ลาว อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ผ่านที่ว่าง มวล และชีวิต. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 14.

- รูป 3.1 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน Powell, R. (1993). The Asian house: Contemporary houses of Southeast Asia. Singapore: Select Books Pte Ltd., 79.
- รูป 3.2 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน Powell, R. (2001). The new Asian house. Singapore: Select Books Pte Ltd., 156.
- รูป 3.3 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน ธเนศ จันทรโกตุ. (2544). ไทยรำลึก. บ้านและสวน, ปีที่ 25 ฉบับที่ 296 (เมษายน), 107.
- รูป 4 จากภาพประกอบใน Correa, C. (1989). The new landscape: Urbanisation in the third world. Singapore: A Mimar Book/Butterworth Architecture and Concept Media Ltd., 32, 33.
- รูป 5 จากภาพประกอบใน Yagi, K. (1981). Climate and the Japanese way of life. Process: Architecture No. 25–Japan: Climate, Space, and Concept, Tokyo: Process Architecture Publishing, 33.
- รูป 6.1 จากภาพประกอบใน Nishihara, K. (1971). Japanese houses: Patterns for living (2nd ed., Gage, R. L., Trans.). Japan: Japan Publications, Inc., 108.
- รูป 7 จากภาพประกอบใน Nishihara, K. (1971). Japanese houses: Patterns for living (2nd ed., Gage, R. L., Trans.). Japan: Japan Publications, Inc., 219.
- รูป 9 จากภาพประกอบใน Yagi, K. (1981). Climate and the Japanese way of life. Process: Architecture No. 25–Japan: Climate, Space, and Concept, Tokyo: Process Architecture Publishing, 26.
- รูป 11.1, 11.2 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน Liangyoug, W. (2000). Asian architects 1 (Meng, T. K., Ed.). Singapore: Select Books Pte Ltd., 69, 71.
- รูป 12 จากภาพประกอบใน Hertzberger, H. (1991). Lessons for students in architecture. Rotterdam: Uitgeverij 010 Publishers, 14.
- รูป 13.1 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน Architectural monographs 14: Tadao Ando. (1990). London: Academy Editions/ New York: St. Martin's Press, 21.
- รูป 13.2 ดัดแปลงจากภาพประกอบใน Taylor, B. B. (1995). Geoffrey Bawa (Revised ed.). London: Thames and Hudson, 51.
- รูป 14.1, 14.2 จากภาพประกอบใน Ferreras, J. M. (1981). Frontal perception in architectural space. Process: Architecture No. 25–Japan: Climate, Space, and Concept, Tokyo: Process Architecture Publishing, 60, 62, 63.
- รูป 15 จากภาพประกอบใน Architectural monographs 14: Tadao Ando. (1990). London: Academy Editions/ New York: St. Martin's Press, 123.